

1160-19

Штадт

290

ЧИНГИЗ

1160/9 АИТМАТОВ

ЦАМИЛА

НАДРЕТН ДАВЛАТКЕ ТУСМУРДУК

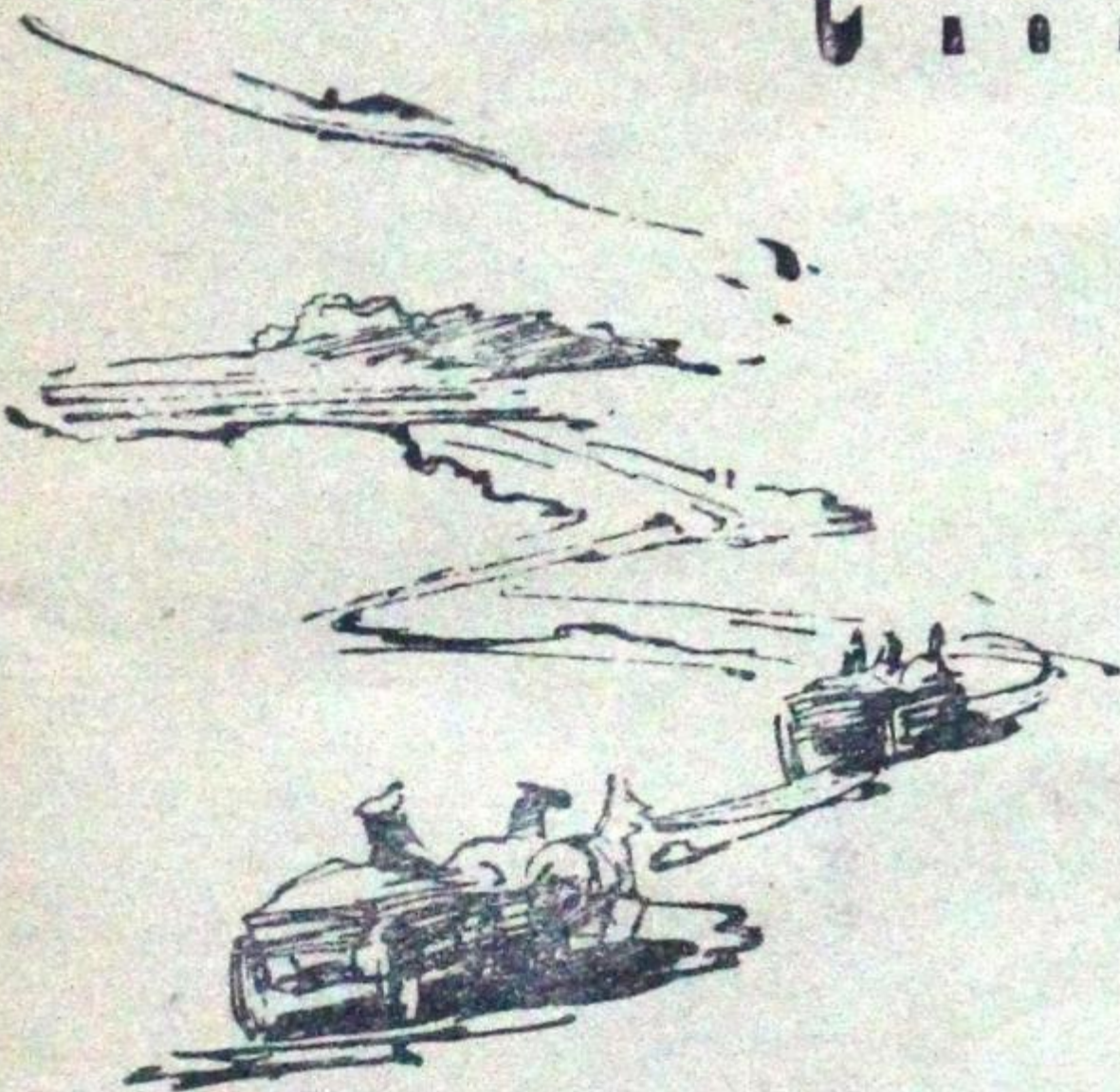
НАШРМЕТИ
ДАВЛАТИ
ТОҶИКИСТОН

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ

ЦАМИЛА

Д О В Е С Т Ъ

НАШРИЌИ ДАВЛАТИИ ТОЧИКИСТОН
С Т Я Л И Н О Б О Д — 1 9 6 1

Китобхонаи миллии
ҷумҳурии Тоҷикистон ба
ноҳияи Фирдавса

6019
0/кчр/2

Рассом
К. ТУРЕНКО

Ана, ду чашми ман боз ба ҳамин расм дӯхта шудааст, ба расми майдаяке ки ба чорчӯбаи одди хурде кашида шудааст. Азбаски пагоҳ сахари бояд ба авул баромада равам, расмро дуру дароз ва бодикқат тамошо мекунам, гӯе он ба забон омада, хайрияти сафари маро металабида бошад.

Ин расмро ман ҳеҷ гоҳ ба намоишгоҳҳо нагузоштаам. Баръакс, вақте ки аз авул ба назди ман хешовандонам меоянд, кӯшиш мекунам, ки онро дар ягон ҷо дурусттар пинхон кунам. Дар ин мусаввара чизе нест, ки боиси хиҷолатам мешуда бошад, вале онро намунаи санъат ҳам шуморидан намешавад. Ин як тасвири оддиест, соддаву оддӣ ҳамчун заmine ки дар он акс ёфтааст.

Дар пешгоҳи мусаввара домани осмони тирагуни мавсими тирамоҳ мунъакис шудааст. Дар болои силсилакӯҳе, ки дар дуродур воқеъ гаштааст, бод абрпораҳои рангорангро ба як сӯ меронад. Дар пештари тасвир дашти тирафоми сурхтоби явшонзор акс ёфтааст. Ранги роҳ низ тира аст, борони навакак борида ханӯз хушк нашудааст. Дар ҳар ду канори роҳ буттаҳои хушкшуда ва шикастаи чий ба ҳам чафс шуда истодаанд. Дар мобайни изи чархҳои ароба, ки онро борон шуста қариб ноаён гардонидааст, нақши пой ду кас дида мешавад. Нақши пойҳо низ ҳар қадар дуртар равад, ҳамон қадар сустантар аён мешавад. Худи мусо-

фирон хеле дур рафта, гӯё ба он канори дашт расидаанд, ки агар боз як қадами дигар гузоранд, аз назарҳо тамом нопадид мешаванд. Яке аз онҳо... Не, беҳтараш, ман аз як сар нақл мекунам.

Айёми наврасиам буд. Се сол боз ҷанг давом мекард. Падару бародарони мо дар ким-кадом фронтҳои дур, дар назди Курск ва Орёл бо душман мечангиданд, мо ҷавонони понздаҳ-шонздаҳсола бошем, дар колхоз кор мекардем. Меҳнати гарони ҳамарӯзаи мардона акнун ба китфу бозуҳои ханӯз беқуввати мо афтада буд. Хусусан дар мавсими дарав аҳволи мо вазнин мешуд. Ҳафтаҳои дароз рӯи хонаро намедидем, шабу рӯз дар сахро, дар хирман ва дар роҳи станция будем, ки ба он ҷо ғалла мекашондем.

Дар яке аз ҳамин гуна рӯзҳои гарми саратон, ки досҳои даравгарон аз шиддати гармо тасфида қариб суп-сурх шуда буданд, ман ба як бричкаи холӣ савор шуда аз станция меомадам. Дар роҳ қарор додам, ки як сари қадам ба хонаамон дароям.

Дар наздикии гузаргоҳи наҳр, дар охири кӯча, дар баландӣ ду ҳавлӣ воқеъ гаштааст, ки бо деворҳои маҳками хишти хом ихота карда шудааст. Дар атрофи ҳавлиҳо дарахтони ар-ар қад барафрохтаанд. Инҳо — ҳавлиҳои моанд. Ҳар ду оилаи мо аз замони қадим ба ҳамдигар ҳамсоҷанд. Худи ман — аз Ҳавлии калон. Ман ду бародар дорам, ҳар ду аз ман калон, ҳар ду ҳам ба фронт рафтаанд ва кайҳест, ки аз онҳо ҳеч гуна хату хабар нест.

Падарам, дуредгари куҳансол, одатан сахари барвақт хеста намозашро мехонду ба устохонаи худ ме-рафт. Фақат бегоҳӣ бевақт бармегашт.

Дар хона ману хоҳарчаам мемондем.

Дар ҳавлии ҳамсоҷ, ё худ, чунон ки мардуми авули мо мегӯянд, дар Ҳавлии хурд хешовандони наздики мо зиндагонӣ мекарданд. Намедонам, ё бобокалонҳо, ё бобои бобокалонони мо дар вақташ ба ҳам додар будаанд, лекин ман хешовандонамонро аз ҳамин сабаб наздик гуфтам, ки мо як хонавода шуда зиндагонӣ мекардем. Аз замони кӯчманчигӣ одати мо ин будааст, ки бобоҳоямон дар як чарогоҳ ҳайма зада, молҳошонро дар як ҷо мечаронидаанд. Ин анъана-

ро мо ҳам риоя мекардем. Вақте ки дар авулҳо колхоз барпо шуд, падарони мо дар шафати якдигар хонаву ҷой сохтанд. Ҳатто на фақат мо, балки ҳамаи аҳли кӯчаи Арал, ки қад-қади авул тӯл кашида, ба мобайни ду наҳр рафта мебарояд, — ҳамагӣ ҳамқабилаю ҳамавлодони мо мебошанд.

Баъди барпо шудани колхоз дере нагузашта соҳиби Ҳавлии хурд вафот кард. Зани вай бо ду писари хурдсол бева монд. Аз рӯи расму оини кӯхнаи қабилавӣ, ки он вақтҳо дар авул риояш мекарданд, ба сӯе баромада рафтани беваю бачаҳояш мумкин набуд. Бинобар ин ҳамқабилаҳои мо беваро ба падарам ба занӣ гирифта доданд. Ин гӯе қарзи ӯ буд дар назди арвоҳи аҷдодон, чунки падарам наздиктарин шахси марҳум додараш ҳисоб меёфт.

Оилаи дуйӯми мо ана ба ҳамин тариқ ба вучуд омада буд. Ҳавлии хурд бо чорво, боғу замини худ хоҷагии мустақил шуморида мешуд, лекин дар асл мо якҷоя зиндагонӣ мекардем.

Аз Ҳавлии хурд ҳам ду писар ба хизмати ҳарбӣ рафта буд. Писари калонӣ Содик дарҳол баъди зан гирифтани рафт. Аз ҳар дуи онҳо мо мактуб мегирифтём, дер-дер бошад ҳам, мактуб омада меистод.

Дар Ҳавлии хурд модари хурдии ман бо келинаш — зани Содик монда буданд. Модари хурдиамро ман «кичи-апа», яъне апача мегуфтам. Ҳар дуи онҳо аз субҳ то шом дар колхоз кор мекарданд. Модари хурдиам зани некдили боғайрати хушзабоне буд ва дар кор аз ҷавонон қафо наемонд, хоҳ ҷӯйковӣ бошад, хоҳ обьёрӣ — каланди худро рӯзи дароз аз даст намегузошт. Қисматаш нек будааст, ки келинаш ҳам ҷавонзани меҳнатӣ баромад. Ҷамила ба модари хурдиам басо муносиб буд, чустучолок буд, дар кор монда шуданро наредонист, фақат феълӣ хӯяш аз ӯ андаке фарқ дошт.

Ман Ҷамиларо аз дилу чонам дӯст медоштам. Вай ҳам маро нағз медид. Мо бо ҳам бисёр қарин будем, лекин ба ҳамдигарро ном гирифта ҷеғ задан ҷуръат намекардем. Агар мо аз оилаҳои бегона мешудем, ман, албатта, ӯро Ҷамила гуфта ном мебудам. Ин аст, ки ман ӯро, зани акаи калониамро, «чене» — ян-

га — мегуфтам, вай бошад, маро «кичине бала», яъне писарча мегуфт ва ҳол он ки ман бачаи хурд набудам ва фарқи синну соламон ҳам чандон бузург набуд. Дар авулҳо одат ҳамин-дия: келинҳо додарони шавҳари худро «кичине бала» ё ки «қайнии ман» мегӯянд.

Рӯзгори ҳар ду хонаводаро модарам ба ўҳда гирифта буд. Ба вай хоҳарчаам ёрмандӣ мекард. Хоҳарчаам духтараки шўхе буд, ба нўки кокулчаҳош ресмон баста мегашт. Дар он рӯзҳои вазнин чӣ гуна бо ғайрат ва ҳавсала кор кардани ўро ман ҳеҷ гоҳ фаромўш намекунам. Барраю бузғола ва гўсолаҳои ҳар ду хонаводаро дар атрофи полизҳо вай мечарронид, саргину хезумро ў чида меовард, то ки дар ҳавлӣ доимо сўзишворӣ муҳайё бошад; ҳамин духтарча, ҳамин хоҳараки пучуки ман буд, ки бори гарони тапҳои модарамро сабуктар менамуд, аз сари ў фикру хаёли ғамангезро дар бораи писарони бедову даракшударофтааш дуртар меронд.

Тифоқӣ ва тинчию серии хонаводаи бузурги мо ба шарофати модарам буд. Вай сардори комилҳуқуқи ҳар ду оила, чавҳари аҳлӣ ва тифоқии хонавода буд. Хангоми дохил шуданаш ба оилаи бобоёни кўчманчиам вай духтараки хурдсоле буд, лекин баъдтар инони ихтиёри хонаводаро маҳкам ба даст гирифта ва ба он аз рӯи инсофу вичдон сарварӣ карда, хотири ачдодонро шод мекард ва муқаддас медонист. Дар авул ўро ҳамчун зани мўътабари бовичдон ва бо-таҷрибаю оқила эҳтиром мекарданд. Дар хона ба ҳама чиз модарам сардор буд. Ростӣ гапро гуфтан даркор, ки аҳли авул падарамро сардори оила ҳисоб ҳам намекарданд. Чандин маротиба шунидаам, ки одамон дар мавридаш мегуфтанд: «Э-э, ба пеши усто ака рафта чӣ мегири? — мардуми мо ҳам устохоро ба аломати эҳтиром «усто ака» мегӯянд — вай ғайр аз тешаю табараш ба дигар чиз коре надорад. Дар оилаи онҳо модари калонӣ хўчаин аст, маслиҳати пухта мешунавам гўй, ба назди вай рав-дия...»

Бояд гуфт, ки ман қатъи назар аз чавониам ба корҳои хоҷагӣ бисъёр вақт дахл мекардам. Ин кор фақат аз он сабаб мумкин шуда буд, ки бародарони калониам ба чанг рафта буданд. Бинобар ин маро

гоҳ шӯхиомезу гоҳ чиддӣ ӣигити калон, ҳимоятгар ва нонъёби ду хонавода мегуфтанд. Ман аз ин фахр мекардам ва ҳисси масъулият аз дилам дур намешуд. Модарам низ ба ман мустақил шуданро талқин мекард. Вай мехост, ки ман зираку чашми кордон шавам, на ин ки падарам барин бепарво шавам ва рӯзҳои дароз ҳарфе назада, чӯбхоро арраю ранда карда нишинам.

Ҳо, ман бричкаро дар пеши ҳавлиамон дар сояи бед нигоҳ доштаму таккашу тиркашҳои онро ковоктар карда мондам. Вақте ки ба тарафи дарвоза мерафтам, чашмам ба сардори бригадамон Ӯрозмат афтод. Вай савора ва бағаласохояш мисли ҳамеша ба қоши зин бастагӣ буд. Дар наздикии ӯ модарам меистод. Онҳо дар ким-чӣ хусус баҳс мекарданд. Наздиктар рафта овози модарамро шунидам, ки мегуфт:

— Не, ҳаргиз гуфти ту намешавад! Аз худо тарс, дар кучо дидӣ, ки зан бричка ҳай карда халта кашонад? Не, ошно, келини маро осуда гузор, мон ки кори пештараашро карда гаштан гирад. Бе ин ҳам ба сархорӣ дастам намерасад, кани худат ду рӯзгорро ӯҳда карда бин, зӯрат мерасад ё не! Хайрият, ки аз дасти духтарчаам кор меомадагӣ шуд... Як ҳафта боз қома-тамро рост гирифта наметавонам, гӯё дам нагирифта намад зер карда бошам, миёнам сик мезанад, чуворимакка бошад,— ана худат рафта бин — аз беобӣ хушк шуд! — оташинона мегуфт ӯ дам ба дам нӯки рӯймоли худро ба гиребони куртааш хаста. Модарам ҳар гоҳ ки хашмгин шавад, ҳамин тавр мекард.

— Э, аҷаб одам будед шумо! — Бо қаҳр гуфт Ӯрозмат дар болои зин як чунбида.— Агар пой ман ин хел чӯлоқ намешуд, магар аз шумо илтимос карда мегаштам! Беҳтараш, худам халтаҳоро пештара барин ба ароба бор мекардаму кашондан мегирифтам!.. Медонам, ин кор кори зан нест, лекин охир мардро ҳозир аз кучо меёбем?.. Аз рӯи маҷбурият қарор додем, ки занони аскарҳоро ба ин кор барорем. Шумо келинаро наметавонам мегӯед, аммо сардорон моро қасос мекунанд... Ба аскарҳо нон даркор, мо бошем, планро иҷро намекунем. Охир ин чӣ гап?

Ман нӯки қамчинро рӯй-рӯи замин кашолакунон ба онҳо наздик мешудам. Бригадир маро дида беҳад хурсанд шуд, аз афташ, ба майнаи ӯ ягон фикри тоза омад.

— Хайр, агар барои келинатон ин қадар ташвиш мекашида бошед, ана қайнии худаш,— ӯ хушҳолона ба сӯи ман ишора кард,— касеро наместонад, ки ба келинатон наздик биёяд. Ҳа, хотирчамъ бошед. Сеид йигити хуб аст! Офарин ба ҳамин бачаҳо, меҳнаткашҳо, ки кори моро сабук мекунанд...

Модарам миёни сухани бригадирро бурид.

— Ҳай-ҳай-ҳай, шаклу сӯмоти ин оворагардро тамошо кунед! — ба нолаю навҳа даромад модарам. — Мӯйсари инро бинед-а, азони ким-кадом бангиҳо барин... Падараш ҳам хуб одами баҳавсала-дия, як лаҳза вақт намеёбад, ки мӯйсари писарашро тарошида партояд...

— Хайр, майлаш, имрӯз писар дар пеши падару модараш монда истироҳат кунад, мӯи сарашро гиринад,— Ҷрозмат риштаи суханро устокорона ба даст гирифта, ба мақсади модарам наздик овард.— Сеид, имрӯз дар хона мон, писарам, шиками аспҳоро нағзакак сер кун, пагоҳ сахарӣ ба Ҷамила якта бричка медихем: ҳамроҳ кор мекунад. Лекин эҳтиёт шав, ту барои вай ҷавобгар мешавӣ, ҳа! Шумо, бойбича, асло хавотир нашавед, Сеид янгаашро ранҷониданӣ наместонад. Агар боз ҳам ину он гӯед, ба инҳо Дониёрро ҳамроҳ карда мемонам. Шумо ӯро медонед-ку: як ҷавони беозори ҳалимакак... хӯ-ӯ ба қарибӣ аз фронт омад-ку, ҳамон-дия. Ана секаса ба станция галла кашондан мегиранд, кӣ ҳад доштааст, ки баъди ин ба келини шумо даст мерасондааст? Дуруст мегӯям, Сеид? Фикри ту чист, мо хостем, ки Ҷамиларо аробакаш таъин кунем, лекин модарат розӣ нашуда истодааст, ту ҳам гап зан, писарам.

Таърифи бригадир ба ман форид, бо ман ҳамчун бо одами калон маслиҳат карданаш маъқул афтод. Ғайр аз ин ман дарҳол ба худ тасаввур кардам, ки ҳамроҳи Ҷамила ба станция рафта омадан чӣ хуш мешуд. Бинобар ин, ба худ киёфаи чиддӣ гирифта, ба модарам гуфтам:

— Ба келинaton хеч воқеа намешавад, чӣ, ўро магар гург мехўрад?

Инро гуфтаму мисли аробакашҳои чаҳондида аз сўрохи байни дандонҳоям ба замин боб карда туф кардам ва қамчини худро рўй-рўи хок кашолакунон, китфҳоямро бо тамкин чунбонида-чунбонида ба роҳам равон шудам.

— Уҳ-хў! — бо ҳайрат гуфт модарам ва, аз афти кор, лаҳзае димоғаш чоқ шуд, лекин фавран бо оҳанги оташинона хитоб кард: — «Гург намехўрад» мегўяд-а! Ман ба ту гургро нишон дода мемонам! Ту чиро медонӣ? Эшон акнун ба одамҳо гап ёд медодагӣ ҳам шудаанд!

— Охир Сеид надонад, боз кӣ медонад. Вай йигити ду хонавода аст, шумо шукр кунед-дия! — тарафи маро гирифта гуфт Ёрозмат дар ҳолате ки боз якраҳагӣ накунад гуфта, ба сўи модарам нигоҳҳои ташвишомез афканда мемонд.

Лекин модарам ба ў эътироз накард, фақат андаке маҳзун шуда, як оҳи чуқур кашиду гуфт:

— Кошкӣ йигити баркамол мебуд, афсўс, ки ҳоло бача аст, бар болои ин, шабу рўз кор гуфта давида мегардад... Оҳ, йигитҳои азизи мо ҳоло дар кучо бошанд! Хонаҳо шамол рўфта бурдагӣ барин чўп-чўп шуда монданд...

То ин дам ман хеле дур рафта будам ва суханони модарамро дигар нашунидам. Роҳравон ба гўшаи иморат бо камчин чунон фурувардам, ки аз девор гард бархост. Баъд ҳатто ба лабханди хоҳарчаам, ки бо кафи дастонаш тўп-тўпкунон ба рўи ҳавлӣ таппак мезад, ҷавобе надода, бо виқор ба айвон даромадам. Дар айвон диккак нишаста, аз кўза об рехта, бо ҳавсалаи тамои дастонамро шустам. Сонӣ ба хона даромада, як коса чуғрот хўрдам ва боз як косаро пур карда, бурда ба пештахтаи тиреза гузоштаму ба дарунаш нон реза кардан гирифтам.

Модарам ва Ёрозмат ҳанўз дар рўи ҳавлӣ буданд. Онҳо акнун баҳсу мунозира намекарданд, бо овози паст ва оромона гуфтугў мекарданд. Эҳтимол, дар хусуси бародаронам гап мезаданд. Модарам ҳар замон чашмони варамкардашро бо нўки остинаш пок кар-

да дар ҷавоби суханони Ӯрозмат, ки аз афти кор, ӯро дилдорӣ медод, бо хотири парешон сар мечунбонд. Ба суханони Ӯрозмат сар мечунбониду худ аз болои қатори дарахтон ба ким-кучоҳои дур назар медӯхт, гӯе умед дошт, ки дар он ҷо писарони худро хоҳад дид.

Модарам, яқин, бо таъсири фикру хаёлҳои хузно-вар ба таклифи бригадир ризоӣ дод. Ӯрозмат бошад, аз барор гирифтани кораш хурсанд шуда, аспро камчин заду тез йӯрға кунонда, аз ҳавли баромада рафт.

Он рӯз на ман ва на модарам, албатта, намедонистем, ки анҷоми ин кор чӣ хоҳад шуд.

* * *

Ман ҳеҷ шубҳа надоштам, ки Чамила бричкаи ду-аспаро ба осонӣ саранҷом карда метавонад. Вай бо аспҳо муомила карда метавонист, охир ӯ духтари галабони авули кӯхистонии Боқайр буд. Содиқи мо ҳам галабон буд. Мегӯянд, ки боре баҳорон ӯ дар пойга ба Чамила расида натавониста будааст. Кӣ медонад, рост бошад ё дурӯғ, лекин ҳикоят мекунанд, ки Содик баъди ин воқеа саҳт ранҷида ва дар қаҳр шуда, Чамиларо дуздида гурехтааст. Аммо баъзеи дигарон нақл мекунанд, ки онҳо якдигарро нағз дида, оила сохтаанд. Ҳар чи набошад, онҳо баъди тӯй фақат чор моҳ бо ҳам зиндагонӣ кардаанд. Сонӣ чанг сар шуду Содикро ба армия даъват карданд.

Намедонам аз чӣ сабаб бошад, ки дар феълӣ хӯи Чамила ким-чӣ гуна хислатҳои мардона, баъзан ҳаракатҳои дуруштнамо, зоҳир мегардид. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки ӯ ягона фарзанди падараш — ҳам ба ҷои писар, ҳам ба ҷои духтар буду аз кӯдакӣ ҳамроҳи падараш галабонӣ карда мегашт. Бинобар ин Чамила аз сидқи дил ва бо ҷустуҷолокии мардона кор мекард. Бо зану духтарони ҳамсояҳо алоқаи нағз дошт, лекин агар ӯро мабодо ноҳақ озор диҳанд, дар дашному ҳақорат аз касе наемонд, ҳатто чанд бор шуда буд, ки баъзеҳоро аз миллаҳошон кашола карда, гӯшмол додааст.

Ҳамсоягон борҳо омада шикоят карда буданд:

— Келини шумо чӣ хел махлуқ будааст? Аз ома-

данаш холо ду хафта нагузашта, ин қадар маҳмадо-
ноғӣ мекунад! На як ҳурмат гуфтани гапро медонад,
на аз касе шарм медорад!

— Гап зада бошад, хуб кардааст! — мегуфт мо-
дарам дар ҷавоб.— Келини ман гапашро ба ҳар кас
рӯирост меғӯяд. Ин аз фитнаю иғвои пинҳонӣ авлотар
аст, келинҳои шумо фақат дар зоҳир ҳалиму ором
менамојанд, ин хел одамҳо аз тухми палағда ҳам бад-
таранд: аз берун тозаю хушрӯй, дарунашон бӯй ги-
рифта рафтагӣ.

Падарам ва модари хурдиам бо Ҷамила ҳеҷ гоҳ
саҳт ва хурдагирона муомила намекарданд, чунон ки
одатан падаршӯю модаршӯ мекунанд. Онҳо ба ӯ
муносибати хуб доштанд, ӯро дӯст медоштанд ва та-
лабашон фақат ҳамин буд, ки ӯ ба худо ва ба шавҳа-
ри худ содиқу вафодор бошад.

Ман таки дили онҳоро медонистам. Онҳо, ки чор
писарро ба армия гуселонида буданд, дар шахси Ҷа-
мила — ягона арӯси ҳар ду ҳавлӣ — тасаллои хотири
худро медиданд, бинобар ин ӯро ин қадар азиз ме-
доштанд. Лекин дили модарамро дуруст намефаҳми-
дам. Вай ин хел одам набуд, ки касеро баҳуда-беҳуда
дӯст дорад. Модарам фармонравоиро нағз медид,
феълаш басо дурушт буд. Вай аз рӯи коидаю одат-
ҳои худ зиндагонӣ мекард ва онҳоро ҳеҷ гоҳ тағйир
намедод. Ҳар сол аввали баҳор ӯ хаймаи кӯчманчи-
гии моро, ки падарам ҳанӯз дар ҷавониаш сохта буд,
ба рӯи ҳавлӣ бароварда рост мекарду аз дарунаш шох-
чаҳои арчаро сӯзонида дуд медод. Вай моро ҳам дар
рӯҳи меҳнатдӯстӣ ва эҳтиром ба калонсолон тарбия
мекард. Аз ҳама аъзоёни оила талаб менамуд, ки бе-
чунучаро итоат кунанд.

Лекин Ҷамила аз рӯзи аввали ба оилаи мо омада-
наш аз дигар арӯсон фарқ доштани худро нишон дод.
Ростӣ, вай калонсолонро иззат мекард, гапи онҳоро
ба гӯшаш мегирифт, аммо дар пеши онон ҳеҷ гоҳ сар
хам намекард, лекин ба ивази ин, мисли ҷавонзанҳои
дигар, рӯяшро ба сӯе гардонда пичир-пичиркунон
суханҳои талху тунд ҳам намегуфт. Вай фикрашро
доимо рӯирост мегуфт, аз изҳор кардани мулоҳиза-
ҳои худ наметарсид. Модарам аксар вақт тарафи ӯро

мегирифт, сухани ўро қувват меод, лекин ҳукми қатъиро хуаш мебаровард.

Ба хаёлам, модарам дар шахси Цамила, дар рост-гӯй ва боинсофии ў одами ба худ баробармартабаро меид ва дар дили худ орзуи ниҳонӣ дошт, ки ўро ягон вақт ба ҷои худ ҷонишин кунад, ўро монанди хуаш соҳибаи фармонраво, бойбичаи кордон ва побони бахту саодати хонавода гардонад.

— Худоро шукр бигӯ, духтарам,— насиҳат мекард ў ба Цамила,— ту ба хонаводаи баобрую бахосият афтодӣ. Ин бахти туст. Маънои хушбахтии зан ҳамин, ки худо фарзанд диҳаду хонадонаш серупур бошад. Хар чиз ки мо, пиракиҳо, гун кардем, ҳаман ба ту мемонад, охир мо онро ҳамроҳамон ба гур гирифта намебарем-ку! Лекин бидон: бахт ёри фақат касе мешавад, ки шараф ва номуси худро нигоҳ дорад. Инро аз ёдат набарор, худатро эҳтиёт кун!..

Аммо баъзе корҳои Цамила модаршӯҳои ўро ба таачҷуб меандохт: вай аз ҳад зиёд ва кӯдаквор хушҳол буд. Баъзан гӯе бе ҳеҷ сабаби казоӣ механдид, бисъёр баланд ва аз таҳти дил механдид, хангоме ки аз кор бармегашт, ба ҳавли ба тарзи муқаррарӣ кадам монда намеомад, балки давида мебаромад, аз болои ҷӯй қаҳида мегузашт. Баъд бе ҳеҷ сабаб гоҳ як модаршӯй, гоҳ дигарашро ба оғӯш кашида, бўса кардан мегирифт.

Цамила сурудхониро ҳам дӯст меод, вай аз қалонсолон ибто накарда, доимо ягон ашӯларо хонда мегашт. Ҳаман ин корҳои ў ба таассурот ва афкоре, ки дар авули мо дар бобати арӯсон ташаккул ёфта буд, албатта, мувофиқат намекард, аммо хар ду модаршӯйҳо худро тасалли дода мегуфтанд, ки Цамила бо мурури замон батамкину вазнин шуда мемонад. Охир ҳаман арӯсҳо дар ҷавонишон ҳамин хел мешаванд, мегуфтанд онҳо. Барои ман бошад, дар тамоми дунё бехтар аз Цамила касе набуд. Агар мо хар ду дар як ҷо бошем, бисъёр хурсандӣ мекардем, бе ҳеҷ баҳона қоҳ-қоҳ механдидем ва дар рӯи ҳавли аз паси якдигар дав-давакон мекардем.

Цамила хушрӯй буд. Қади баланди мавзуне дошт, мӯйҳои сиёҳи гафсаширо ба ду мила таксим карда,

нағз бофта мемонд. Қарсчаи сафеди худро ба сараш ба як тарафи пешонӣ андаке ҳам карда, басо устокорона мебаст, ки ин ба худаш бисъёр мезебид ва ба пӯсти гандумгуни чеҳраи базебаш як хусни иловагӣ меод. Вакте ки Ҷамила механдид, чашмони бодомшакли сиёҳаш аз туғъени ниҳонии шавқи чавонӣ барқ мепошиданд, аммо агар банохост ба хондани байтҳои шӯху намакини дар авуламон эҷодшуда шурӯъ кунад, чашмони дилошӯбаш дурахши махсусе пайдо мекарданд, ки он хоси духтарон набуд.

Ман аксаран пай мебурдам, ки йигитҳо, хусусан йигитҳои аз фронт баргашта, ба ӯ синчакунон менигаранд. Худи Ҷамила ҳам ҳазлу шӯхиро нағз медид, лекин, ростӣ гап, агар касе шӯхиро аз ҳад гузаронад, дарҳол лаҷомашро кашида мемонд. Бо вучуди он, ин гуна ҳазлҳо ба дили ман саҳт мерасиданд. Ман барои ӯ рашк мебурдам, чунон ки додарон барои хоҳарони калониашон рашк мебаранд, ва агар дар наздикии Ҷамила ҷавононро дида монам, кӯшиш мекардам, ки коре карда ба онҳо ҳалал расонам. Худ ба худ таҷанд шуда, ба онҳо бо ҳашму ғазаб нигоҳ мекардам, гӯё бо қиёфаи худ гуфтани мешудам: «Ҳой, бисъёр ҳам лаққидан нагиред. Ҷамила зани бародари ман аст. Хаёл накунед, ки вай пушту паноҳ надорад!»

Ман дар ин гуна дақиқаҳо ба як лоқайдии сохтакорона бамавриду бемаврид ба гап ҳамроҳ мешудам, кӯшиш мекардам, ки ҳамсӯҳбатони ӯро масҳара кунам, ва ҳангоме ки ин қорам барор намегирифт, худамро гум карда, гӯсолаи ширмаст барин фишшос задан мегирифтам.

Ҷавонон ба ҳоли ман қикиррос зада механдиданд.

— Э, вайро тамошо кунед! Аз афташ, Ҷамила ба вай янга мешавад, эҳ, афсӯс, мо аз ин гап хабар надоштем-ку!

Ман худро ба даст гирифтани мешудам, лекин бо таассуф ҳис мекардам, ки ба гӯшҳоям хун давид ва аз зӯрии алам дар чашмонам об ҷарх зада истодааст. Лекин Ҷамилаи ман, янгаи ман, аз ҳиссиётам пай мебурд. Ӯ худро базӯр аз ханда нигоҳ дошта, ба худ қиёфаи қиддӣ мегирифт.

— Чӣ, ба гумони шумо янгаро аз замин рӯфта ме-
гиранд? — мегуфт ӯ ба ӣигитҳо бо тамкин ва ғурур.
— Шояд, янгаҳои шуморо аз замин ёфта бошанд, ле-
кин мо ин хел хору зор нестем! Биё, қайнӣ, аз ин ҷо
меравам, мон инхоро! — инро гуфта Цамила сари худ-
ро бо ифтихор баланд мекард, китфҳояшро бетакал-
луфона меафшонду худро намоиш дода ҳамроҳи ман
аз пеши онҳо дур мешуд ва хомӯшона табассум ме-
кард.

Дар табассуми ӯ ман ҳам хурсандиро ҳис мекар-
дам, ҳам норизоиро. Эҳтимол, ӯ дар ин гуна дақиқа-
ҳо аз дилаш мегузаронд: «Эҳ, бачаи нодон! Агар ман
кори дилхоҳамро карданӣ бошам, кӣ дасти маро дош-
та метавонад? Хамаи аъзоёни оила як шуда поед ҳам,
ҳеҷ чизро пай намебаред!» Ман дар ин хел мавридҳо
гунаҳгорона хомӯш меистодам. Оре, барои Цамила
ғайюриам меомад, ман ӯро парастӣш мекардам, мебо-
лидам, ки ӯ янгаи ман аст, аз ҳусни ӯ, аз табиати
озод ва мустақилонаи ӯ фахр мекардам. Мову ӯ дӯсто-
ни бисъёр карин будем ва ҳеҷ чизро аз ҳамдигар пин-
ҳон намедоштем.

Он рӯзҳо дар авул мард кам буд. Баъзе ҷавонон
аз ин ғоида бурда, ба занҳо беҳаёёна ва нописандо-
на муомила мекарданд. Ба онҳо беҳуда вақт сарф
карда мегардем? — мегуфтанд онҳо, аз афти кор, — як
имо кунӣ, кифоя, кадомашро ки хоҳӣ, аз пасат кашо-
ла шуда омадан мегирад.

Як рӯз дар мавсими алафдаравӣ Усмон ном хеши
дурамон ба Цамила ҷаққа шудан гирифт. Усмон ҳам
аз қабиле шахсоне буд, ки ҳеҷ кадом зан ба мо му-
қовимат карда наметавонад, гуфта гумон мекарданд.
Цамила дасти ӯро бо хашму адоват аз худ дур ан-
дохта, аз зери ғараме, ки дар сояш дам гирифта ме-
нишаст, бархост.

— Начак! — гуфт ӯ бо алам ва рӯ ба дигар сӯ
гардонид. — Аз шумо ҷиро ҳам ҷашм доштан мумкин
буд? Айғирҳои лаҷомгусехта!

Усмон дар зери ғарам дароз кашида, лабҳои туф-
олудаашро бо танаффур қач кард.

— Гурба ба дунба расида натавониста, «пуф-ф.

бӯйнок!» гуфта будааст... Чӣ ноз мекуни, дилакат кум-кум мекунаду фукат дар осмон.

Цамила якбора ба ақиб рӯй овард.

— Ҳа, дилам кум-кум мекунад, чӣ мегӯӣ! Тақдири мо ҳамин хел будааст, лекин ту, аҳмак, ба ин шодӣ мекуни. Сад сол бешавҳар мегардам, аммо ба рӯи ту барин махлукҳо туф карданро ор медонам. Агар чанг намебуд, бо ту ҳам ягон одамизод ҳамгап мешуд?

— Хайр ман чӣ гуфтам! Ман ҳам гуфтам, ки чанг шуду ту дар болои сарат қамчини шавҳарро надида аз худ рафтӣ! — гуфта Усмон захрхандае кард. — Эҳ, агар ту зани ман мешудӣ, ҳавоятро пасттар карда мемондам-куя...

Цамила мехост, ки ба ӯ ҳамла кунад, мехост, ки чизе бигӯяд, вале нагуфт, эҳтимол, фаҳмид, ки бо ӯ баробар шудан нашояд. Фақат муддате ба ӯ бо як адовати беканор чашм дӯхта истоду баъд бо нафрат туф карда, панҷшоҳаи худро аз замин бардошт ва дур кард.

Ман дар паси ғарам, дар болои чигина меистодам. Цамила маро дида ба дигар тараф тоб хӯрд. Вай дар чӣ ҳолат будани маро пайҳас рафт. Дили ман чунон дар ошӯб буд, ки гӯе Цамиларо не, балки маро таҳкир карда бошанд, бале, гӯе маҳз маро шармсор карда бошанд. Ман бо дили пургудоз ӯро маломат мекардам:

— Чаро бо ин хел одамон баробар мешавӣ, чаро бо онҳо ҳамгап мешавӣ?

Цамила то худи бегоҳ андӯҳгин гашт, ба ман ягон даҳан гап назад ва пештара барин табассум накард. Вақте ки ман чигинаро ба пеши ӯ ҳай карда рафтам, барои он ки аз алами саҳти ниҳониаш гап накушоям, панҷшоҳаро бо шаст ба ғарам халонда, ҳамаи онро якбора мебардошт ва дар муқобили сараш нигоҳ дошта, рӯяшро дар паси он руст карда пеш меомад. Хасбедаро бо як ҳаракат ба чигина паргофта, зуд ба сӯи ғарами дигар мешитофт. Чигина тез пур мешуд. Ман дуртар рафта, ба қафоям нигоҳ мекардам ва медидам, ки ӯ як-ду дақиқа бо сари ҳам ба дастаи панҷшоҳа такъякунон ба хаёл фуру мерафт, баъд якбора ба хуш омада, аз паи кораш мешуд.

Вақте ки мо охирин бор чигинаро пур кардем, Цамила гӯе тамоми дунёро фаромӯш карда бошад, дергоҳе ба шафақи офтоб чашм дӯхта монд. Дар он тарафи наҳр, дар ким-кадом гӯшаи дашти қазоқ офтоби бегоҳирӯзии тобистон гӯе месӯхт ва монанди даҳони пуроташи танӯр, забона мекашид. Офтоб оҳиста-оҳиста ба канори уфуқ майл мекард, абрпораҳои парешон ва тунуки сафҳои осмонро ранги арғувонӣ мепошид, ба дашти кабӯдчаранг, ки дар хамгаштҳояш акнун қариб сип-сиёҳ метобид, охирин нурҳои худро эҳсон мекард. Цамила ғуруби офтобро бо чунон як шавқи самимона тамошо мекард, ки гӯе ба назараш ягон манзараи афсонавӣ намуда бошад. Чехрааш аз назокати дилфиребе нур гирифт, лабҳои нимкушодаш кӯдаквор нарм ва бо нафосат моили табассум гардиданд. Дар ин асно Цамила ногоҳ ба ман рӯ оварда, гӯе ба таънаю маломати изҳор накардаам, ки ҳанӯз дар нӯки забонам чарх мезаду ҳар дақиқа ба изҳор карданаш омода будам,— ҷавоб мегардонида бошад, ба гап даромад. Ў бо оҳанге ба гап даромад, ки гӯе мо сӯхбати худро кайҳо боз давом медодем.

— Ту аз гапи вай ғам нахӯр, кичине бала, бало ба пасаш! Магар вай одам аст?..— Цамила хомӯш монд, муддате ба канори офтоби дар паси уфуқ пинҳоншаванда нигоҳ карда истод, баъд оҳе кашида, ҳаёлмандона суханашро давом куноид: — Усмон барин касон магар дили инсонро медонанд? Онро касе намедонад... Шояд, ин хел мард дар рӯи олам набошад...

То даме ки ман сари аспхоро ба дигар тараф мегардонидам, Цамила давида ба пеши занҳо рафт, ки дар як канор машғули кор буданд ва ба гуши ман садоҳои баланду хушҳоланаи онҳо расид. Намедонам, ки ба Цамила чӣ шуд — оё шафакро тамошо карда диллаш кушода шуд, ё аз он шод шуд, ки имрӯз ба ҳар ҳол нағз меҳнат карда буд. Ман дар болои чигина, дар рӯи ғарами баланди хасбеда нишаста, ба Цамила нигоҳ мекардам. Ў қарсчани сафедашро аз сари худ бо шаст кушода гирифта, рӯй-рӯи марғзори алафаш даравида, дастонашро ба ду тараф ёзонида, аз паси дугонааш давида рафт. Бод домани курташро бозӣ мегоронд. Баногоҳ аз дили ман ҳам ғам дур шуд: «Ма-

гар ба гапи бемазаи Усмони аҳмақ ғам хӯрдан ме-
арзад!»

— Чу-у, канӣ, ҳа-а!— гуфта аспҳоро шитоб ку-
нонидам ман.

* * *

Он рӯз ман аз рӯи гуфти бригадир ба омадани падарам интизор шуда истодам, то ки ӯ мӯи сарамро тарошад. Вақт беҳуда нагузарад гуфта, ба мактуби Содик ҷавоб навиштани шудам. Дар оилаи мо чунин қоида ҷорӣ буд, ки бародаронам мактубро ба номи падарам менавиштанд, хаткашон онро оварда ба модарам месупурд, вале мактубро хонда додан ва ба он ҷавоб гардондан вазифаи ман буд. Ман ханӯз мактубро нахонда медонистам, ки Содик чӣҳо навиштааст. Ҳамаи мактубҳои ӯ, барраҳои навзоди як рама барин, ба ҳамдигар монанд буданд. Содик мактубҳояшро доимо бо калимаҳои «Мактуби саломатӣ» саркарда, баъд албатта хабар меод, ки «ин мактубро ба унвони хешовандони азизи худ, ки дар Таласи гулгул шукуфон ва азизу чоноҷон зиндагонӣ мекунанд, ба воситаи почта равон мекунам: яъне ба падари меҳрубон ва киромиам Ҷолҷубой...». Баъд модарам, модари худаш ва дигарон бо як тартиби қатъӣ номбар карда мешуданд. Сипас дар бораи саломатӣ ва димоғҷокии оқсаққолҳои авлодамон, хешовандони наздик саволҳо меод ва фақат дар охир гӯё аз норасоии вақт саросема бошад, илова мекард «Инчунин ба занам Ҷамила салом...».

Вақте ки падару модар дар қайди ҳаётанд, оқсаққолҳо ва хешовандони наздик дар авул зиндаву саломатанд, аз ҳама пеш номи занро ба қалам додан ва зиёда аз он, ба номи ӯ мактуб навиштан, албатта, чандон хуб нест, ҳатто айб аст. Ин ақидаи на фақат Содик, балки ҳар як марди баору номус мебошад. Ростӣ, дар ин хусус хочати муҳокима ҳам нест, чунки расму оини авул ҳамин аст, ин масъаларо на фақат муҳокима намекарданд, балки мо дар ин бобат фикр ҳам намекардем ва барои фикр кардан вақт ҳам набуд. Охир ҳар як мактуб як воқеаи матлуби шодиовар буд.

Модарам маро маҷбур мекард, ки мактубро чанд маротиба гаштаю баргашта хонам, сонӣ коғазро бо як ифодаи рикқатомез ба даст гирифта, чунон нигоҳ медошт, ки гӯё он паррандае бошаду худи ҳозир париди мерафта бошад. Ниҳоят, ӯ ангуштони карахтшудаи худро ба зӯр чунбонида, мактубро сегӯша карда қат мекард.

— О, чигарбандҳоям, мо хатҳои шуморо тӯмор барин эҳтиёт карда мемснем!— мегуфт ӯ бо овози ларзони гирьяомез.— Бинед, аҳволи ҳамаро: ҳам падар, ҳам модар, ҳам хешовандонашро як-як пурсидааст-а... Охир, мо ба кучо ҳам мерафтем? Мо дар авули худ гаштаем. Лекин ҳоли шумо чӣ бошад? Фақат як даҳан хабар диҳед, ки мо зиндаю саломатем, ҳамин ба мо кифоя...

Модарам боз хеле муддат ба мактуби сегӯша нигоҳ карда меистоду баъд онро ба халтачаи чармин, ки ҳамаи мактубҳо дар он нигоҳ дошта мешуданд, андохта дар сандуқ қуфл мекард.

Агар дар ин гуна мавридҳо Цамила дар ҳона бошад, хатро ба ӯ низ медоданд, ки хонад. Ҳар боре ки коғази сегӯшаро ба даст мегирифт, ман мушоҳида мекардам, ки ба рӯяш сурхӣ медавид. Вай мактубро дар дилаш мехонд, ҳарисона ва шитобкорона сатрҳоро аз назар мегузаронд. Вале ба охири мактуб ҳар қадар наздик шавад, китфонаш ҳамон қадар поён мефароманд ва ранги руҳсораш сафед шудан мегирифт. Вай абрӯвони сиёҳашро чин мекард ва сатрҳои охири хатро нахонда, онро ба модарам бо чунси як бе-парвоии сарде бармегардонд, ки гӯё чизи қарзгирифтаашро пас гардонида истода бошад.

Модарам рӯҳияи келинашро яқин ба таври худ мефаҳмид ва кӯшиш мекард, ки ӯро таскин диҳад.

— Чӣ шуд ба ту?— мегуфт ӯ даҳони сандуқро маҳкам карда истода.— Ба чои он ки шодӣ кунӣ, қошу қавоқат овезон шуд-ку! Ё ки фақат шӯи ту ба аскарӣ рафтааст? Ин рӯз фақат ба сари ту наомадааст, ба сари ҳамаи халқ омадааст, дар қатори мардум ту ҳам тоқат кун. Ба хаёлат, ҳамин хел занҳо ҳастанд, ки ба шавҳари худашон пазмон нашудаанду ғам намехӯ-

ранд?.. Ғам хӯри ҳам майлат, лекин худат дони кифоя, ба дигарон ошкор нақун!

Ҷамила хомӯш меистод. Лекин нигоҳи қайсаронаи ғамгинаш гӯе мегуфт: «Оҳ, модар, шумо аз ҳеч чиз хабар надоред!».

Мактуби Содик ин дафъа ҳам аз Саратов омада буд. Вай дар он ҷо дар госпиталь меҳобид. Содик навишта буд, ки ярадор шудааст ва худо хоҳад, тирамоҳ ба хона меояд. Вай ин гапро аз ин пеш ҳам навишта буд ва мо ба мулоқоти наздик бо ӯ умед баста, хурсандӣ мекардем.

Он рӯз ман ба ҳар ҳол дар хона намондам, ба хирманҷои рафтам. Ман одатан дар ҳамон ҷо меҳобидам. Аспҳоро ба юнучқазор бурда, пояшонро баста сар додам. Раис чорвочарониро дар юнучқазор манъ карда буд, лекин ман меҳостам, ки аспҳоям дсимо сер ва бардам бошанд, аз ин сабаб қонидаро вайрон мекардам. Ман дар як пастхамӣ ҷои бисъёр созро медонистам, ғайр аз ин шабона ҳеч кас аспҳоро дида ҳам наметавонист, аммо ин дафъа аспҳоро аз ароба бароварда меҳостам ба он тараф барам, ки касе аз ман пеш чор аспро ба юнучқазор сар дода будааст. Ман оташин шудам. Охир ман соҳиби як бричкаи дуаспа будам ва ҳақ доштам, ки дар ғазаб шавам. Ман бисъёр фикру хаёл накарда, қарор додам, ки аспҳои бегонаро ба ягон тараф ҳай карда фиристонам, то ки ин шахси беҳаёи ба мулки ман сардарсвардаро подоши сазоворе шавад. Лекин баногоҳ ду аспи Дониёрро шинохтам, ҳамон Дониёрро, ки дар бораи ӯ имрӯз бригадир гап зада буд. Ба ёдам расид, ки мо аз пагоҳ ҳамроҳи Дониёр ба станция ғалла мекашонем. Ман аспҳои ӯро даст нақофта, ба хирманҷой баргаштам.

Дониёр дар ҳамин ҷо будааст. Вай худӣ ҳозир чархҳои бричкаашро рағбан молидааст, акнун гайкаи тирҳои аробаашро тофта маҳкам мекард.

— Дони ака, аспҳои дар он ҷо будагӣ аз они туанд?— пурсидам ман.

Дониёр оҳиста сарашро ба тарафи ман гардонид.

— Дутоаш аз они ман.

— Дутои дигараш чӣ?

— Аз они вай, ҳоло номаш чӣ, аз они Цамила. Вай ба ту кӣ мешавад, янгаат?

— Ҳо, янгаам.

— Худи бригадир онҳоро ба ин чо сар дод, фармуд, ки хабар гирифта истам...

Хайрият, ки ман он аспҳоро хай накардаам!

Шаб шуд, насиме ки бегоҳӣ аз тарафи кӯҳсор мевазид, дигар хомӯш шуда буд. Дар хирманҷой ҳам оромӣ ҳукмфармо шуд. Дониёр дар паҳлуи ман, дар зери ғарами коҳ дароз кашид, вале баъди муддате аз чо бархоста, ба сӯи наҳр рафт. Вай ба лаби ҷарӣ расида, дар ҳамон чо даст ба пушт карда ва сарашро андаке ба китф ҳам карда дар ҳамин ҳолат истода монд. Ман пушти ӯро меидам. Ҷасади навча ва бесалиқаи ӯ (гӯё ки бо табар тарошида бсшандаш) дар равшаниии гуворои моҳтоб баръало намоён шуда меистод. Зоҳиран, ӯ ба шуввоси наҳр, ки шабона торафт баландтар мешуд, гӯш медод. Шояд ӯ ба ким-чӣ гуна садоҳо ва шарфаҳои шабона, ки барои ман номаълуму ношиносанд, гӯш медод. «Боз ӯ мехоҳад, ки дар лаби наҳр бихобад. Одами ғалатӣ!» — худ ба худ хандида мондам ман.

Дониёр дар авули мо ба қарибӣ пайдо шуда буд. Боре ба пеши алафдаравон писарчае давида омада хабар дод, ки ба авул як аскарӣ ярадор омад, аммо кӣ ва аз кадом оила буданашро намедонист. Ҳ, шӯре буд, ки бархост-дия! Одати аҳли авул ҳамин, ки агар аз фронт касе баргардад, аз сағир то кабир — якта намснда — гурӯҳ-гурӯҳ шуда метозанд, то ки шахси навомадаро рафта бубинанд, аз дасташ дошта вохӯрӣ кунанд, савол диҳанд, ки оё хешовандони онҳоро надидааст, хабарҳои тозаро бишнаванд. Он дафъа ҳам як доду шавқуни тасвирношуданӣ бархост, ҳар яке дар дилаш мегуфт, ки шояд додари ӯ омада бошад, ё, эҳтимол, тағо ё амакаш омадагист. Ин буд, ки даравгарон барси аниқ фаҳмидан дав-давои рафтанд.

Маълум шуд, ки Дониёр ҳамдиёри муқими мо, фарзанди авули худамон будааст. Накл мекарданд, ки ӯ дар кӯдакӣ ятим монда, се-чор сол дар ба дар гаштааст, сонӣ ба дашти Чақмоқ, ба кишвари казокҳо рафтааст, чунки хешовандони модараш казок буданд. Ҳ

ягон одами наздик надоштааст, ки бачаро пас гардонда биёварад, ҳамин тавр оҳиста-оҳиста ўро аз ёд баровардаанд. Агар аз Дониёр пурсанд, ки баъди аз ин чойхо рафтаниш, зиндагонии ў чӣ хел мегузашт, — Дониёр чавоби равшан намедод. Бо вучуди он пай бурдан мумкин буд, ки ў рӯзҳои сахту сиёхро бисъер аз сар гузарондааст, қисмати یتимбачаро ба хубӣ дарк кардааст. Рӯзгор Дониёрро, чунон ки бод алафи фелонро рӯй-рӯи дашт меронад, аз кишваре бар кишваре меронд. Ў солҳои дароз дар шӯразаминҳои Чакмоқ гӯсфанд мечаронид, баъдтар ба воя расида, дар биёбонҳо канал мекофт, дар совхозҳои нави пахтакорӣ кор мекард, сонитар дар шахтаҳои Оҳангарони назди Тошканд кор кард ва аз ҳамон ҷо ба армия рафт.

Ба авул баргаштани Дониёрро мардум писандиданд. «Ҳар қадар аз диёре ба диёре оворагардӣ карда бошад ҳам, охир баргашта, пас ба тақдираш будааст, ки аз обу ҳавои ватанаш баҳра барад. Забонашро ҳам фаромӯш накардааст-а, тоҳ-гоҳе ба қазоқӣ гузашта меравад, лекин ба ҳар ҳол тоза гап мезанад!».

«Аспи хушзот дар сн гӯшаи дуньё бошад ҳам, охир галаи худро кофта-кофта меёбад. Ватан ва халқи худаш ба кӣ азиз нест? Офарин, хуб кардӣ, ки баргаштӣ. Мо ҳам хурсанду арвоҳи аҷдодонат ҳам шод. Худо хоҳад, гирмонро зада дафъ кунем, зиндагонӣ тинҷ мешавад, ту ҳам дигарҳо барин хонаву чойдор мешавӣ, дар хонаи ту ҳам чароғ дармегирад! — мегуфтанд оқсаққолҳои куҳансол.

Онҳо аҷдодони Дониёрро як-як ба хотир оварда, аз кадом ҳиснавода будани ўро яқин карданд, ба ҳамин тарик, дар авули мо «хеши нав» — Дониёр пайдо шуда монд.

Рӯзе бригадир Ўрозмат ба назди мо, даравгарон, солдати навҷаи андаке хамидақоматеро овард, ки поичапаш сахл мелангид. Вай шинели худро ба сари китф партофта, тез-тез қадам мепартсффт, то ки аз байталчаи калтапои йӯрғаи Ўрозмат қафо намонад. Худи бригадир, ки марди қадпасти серҳаракате буд, дар пахлуи Дониёри баландболо кассобакро — паррандаи

хурди даръёводро ба хотир мерасонд. Бачаҳо ҳатто хандида фиристоданд.

Дониёр аз пояш тир хӯрда, чароҳати он ханӯз тамоман сихат нашуда буд ва зонуяш қат намешуд. Бинобар он алаф даравида наметавонист ва ўрс ба пеши мо, бачаҳо, ба кор таъин карданд, ки мошини алафдаравиро ҳай кунад. Ростӣ гапро гӯям ў ба мо он қадар маъқул нашуд. Пеш аз ҳама дамдуздиаш ба мо нафорид. Дониёр аҳъён-аҳъён гап мезад, гап занад ҳам, ҳис карда мешуд, ки дар айни замон хаёлаш бо чизи дигаре, бо чизи берунае машғул аст ва ҳар чанд, ки чашмони андешаманди хаёлолудаш рост ба рӯи кас дӯхта мешуданд, лекин фаҳмидан душвор буд, ки ў шахси ҳамсӯҳбаташро дида истодааст ё не.

— Бечора, маълум ки баъди фронт то ҳоло ба худ наомадааст! — меғуфтанд дар бораи вай.

Ачибаш дар ин ки бо вучуди андешамандии доимиаш Дониёр тез-тез ва озода кор мекард, ҳатто каси беруна ўро дида гумон мекард, ки ин як одами улфатдӯсти кушоддилест. Шояд айёми кӯдакии ятимонаш ба ў пинҳон доштани фикру эҳсосотро омӯхта, ўро ин қадар камгапи эҳтиёткор гардонида бошад? Шояд.

Лабони маҳини Дониёр, ки дар канораҳошон чинҳои реза афтаданд, ҳамеша ба ҳам чафс буданд, чашмонаш оромона ва бо ҳузи менигаристанд, фақат абрӯвони беҳаракати печонаш ба рухсори лоғар ва доимо хастаҳолонан ў як навъ рӯҳ мебахшиданд. Гоҳо ў гӯё ягон чизи ба дигарон дастнорасеро пай бурда бошад, хушъёртар мешуд, абрӯвонаш боло кашида мешуданд ва чашмонаш аз шавқи номафҳуме медурахшиданд. Баъд ў дергоҳе худ ба худ табассум карда, аз чизе хушҳол мешуд. Ба мо ҳамаи ин ачиб менамуд. Вай боз хислатҳои аҷоибӣ дигар ҳам дошт. Беғоҳӣ мо аспҳоро бароварда, дар пеши чайла гирд месмадему нигарон шуда менишастем, ки ошпаззанак кай хӯроқашро тайёр карда меорад, аммо Дониёр ба сари теппаи дидбонӣ¹ баромада, то тсрик шудани ҳаво он ҷо менишаст.

¹ Теппаи дидбонӣ — баландие ки аз он ҷо афро назора мекунад. Ин ифода дар забони қирғизҳо аз замони тохтутози кӯчманчиён мондааст.

— Чӣ кор мекунад ӯ дар он ҷо, магар касе ӯро посбон таъин кардааст? — гуфта механдидем мо.

Боре хисси кунҷковиам даст дода, ман ҳам аз паси Дониёр ба теппа барсмадам. Дар ҳақиқат ҳам, дар ин ҷо ягон чизи ғайриоддӣ ба назар намерасид. Дар атроф дашти васеи доманаи кӯҳсор паҳн шуда мехобид, ҳаво тадричан торик мешуд. Марғзорҳои тираранги ба зӯр аёншаванда гӯё дар оғӯши оромӣ сҳиста-охиста нопадид шуда мерафтанд.

Дониёр ба омадани ман ҳатто эътиборе надод, вай як зонуи худро бо дастонаш печонида гирифта, нигоҳи хаёлолуди маънидорашро ба пеш дӯхта буд. Боз ба назари ман чунин намуд, ки ӯ ба ким-чӣ гуна садоҳое ки ба самъи ман намерасанд, бо диққат гӯш медиҳад. Баъзан ӯ қадаре хушбӯр шуда бо чашмони калон кушодаш шах шуда мемснд. Ӯро чизе азият меод ва ман гумон мекардам, ки худи ҳозир ӯ часта мехезаду дилашро кушода медиҳад, албатта, ба ман не — маро ӯ ҳатто намедид, — балки ба як чизи бузурги беканор ва ба ман номаълум дарди дилашро изҳор мекунад. Баъдтар ман ба рӯи ӯ нигоҳ карда, қариб нашинохта-маш: гӯё баъди кор ҳамин тавр дам мегирифта бошад, бо сари ҳам ва ҳастаҳслона менишаст.

Даравгарони колхозии мо дар марғзорҳои сар то сари соҳилҳои наҳри Қурқирав кор мекарданд. Қурқирав дар наздикиҳои мо аз шиканҷаи дараи танг берун омада, бо шастии тамом ва ғулғулакунон ба сӯи водӣ мешитобад. Мавсими алафдаравӣ — мавсими обҳезии наҳрҳои кӯҳист. Аз бегоҳирӯзӣ сар карда об серкафку лойолуд мешуд ва соат ба соат меафзуд. Ман нисфҳои шаб дар чайла аз ларзиши пурзӯри наҳр бедор шуда мехестам. Осмони каб-кабӯди тира пур аз ситора буд, дам ба дам бодии серун қувват гирифта, омада худро ба чайла зада мегузашт, замин ором мехобид ва фақат наҳри ғуррон, ба хаёлам, ба сари мо ҳамлакунон пеш меомад. Гарчи қароргоҳи мо аз соҳил дар масофае воқеъ гашта буд, шабона об чунон аз наздики садо меод, ки ба дили кас беихтиёр ваҳм меафтад: мабодо чайлаи моро рӯфта барад? Рафикони ман ба хоби саҳт рафта буданд, ки ин гуна хоб маҳсули да-

равгарон аст. Аммо ман хоб рафта натавониста, берун мебаромадам.

Шабҳои Қурқирав басо зебо ва ҳаросангез мешаванд. Дар ҳар ҷо-ҳар ҷои марғзор сояи аспҳои ба пояшон кишангандохта намудоранд. Онҳо аз алафи шабнамолуд шиками худро сер карда шуда, ҳоло фиркфирккунон гоҳ-гоҳе димоғ афшонда, хушбӯрона пинак мераванд. Дар як тараф мавҷҳои Қурқирав бедҳои буттагии аз зарбу лат шалпаршударо ба зери худ ҳам карда ва ба соҳилҳо бо ҳайбат ҳамла оварда, сангҳои зери наҳро гулдурросзанон мегелонанд. Наҳри ноором атрофро аз гулгулаи бошиддати воҳимаангезе дур кардааст. Касро даҳшат фаро мегирад.

Дар ин гуна шабҳо ман ҳамеша Дониёрро ба ёд меоварам. Вай одатан дар ҳуди лаби наҳр дар болон гарамии алаф мехобид. Наход ӯ натарсад? Аз гулгулаи наҳр ҷи гуна гӯшаш кар намешавад? Ҳоло дар хоб бошад ӯ бедор? Чаро ӯ дар лаби наҳр танҳо мехобид? Аз ин кор ҷи баҳра мегирифта бошад? Аҷиб одаме, кирдорхош ба инсонии ин дунё монанд нест. Ҳоло ӯ дар кучо бошад? Ба атроф менигарам — касе наменамояд. Дар торикӣ теппаҳои соҳили наҳр, қуллаҳои кӯҳи дур ба зӯр аён мешаванд. Он ҷо, дар сароби наҳр, дар сари қуллаҳо хомӯшӣ ҳукмрон будагист, фақат ситораҳои бешуморе чашмак мезананду бас.

Дониёр мебоист кайҳо аз авул ба худ ёру ҷӯра пайдо мекард. Лекин ӯ мисли пештара, ҳамчунон танҳо буд, мафҳуми дӯстӣ ӯ душманӣ, ҳусни таваҷҷӯҳ ӯ рашку кина ба ӯ тамом бегона буд ва ҳол он, ки дар авул йигитҳое соҳиби обрӯю эҳтиром мешаванд, ки худро ӯ дигаронро химоят карда метавонанд, онҳое ки ба некӣ кардан, ҳатто баъзан ба бадӣ кардан қобиланд, онҳое ки дар маросимҳои тӯю азо баробари оқсаққолон фармонфармоӣ мекунанд. Занҳо низ маҳз ҳамин гуна йигитҳоро меписанданд.

Агар йигит монанди Дониёр худро ба канор кашанда гардад ва ба корубори ҳаррӯзаи авул мудохила накунад, баъзеҳо ба ӯ эътибор намедиханд, дигарон бошанд, дар ҳақиқати вай беилтифотона мегӯянд:

— Аз ин одам ба касе на суде мерасаду на зиёне. Бечора, ба таври худ ҷунбучӯл мекунад, ба сари

худ рӯз гузаронда мегардад. Хайр, майлаш, гаштан гирад...

Ин гуна одам одатан мавзӯи писханду пичинг ё тараххум шуда мемонад. Мо, ҷавонони наврас, ҳамеша кӯшиш мекардем, ки калонвор рафтор кунем, ба ӣигитҳои баркамол тақлид мекардем, бинобар ин дар хузури Дониёр набошад ҳам, дар ғоибаш байни худ ӯро масхара медоштем. Мо ҳатто ҳаминро ҳам масхара мекардем, ки ӯ гимнастёркаи худро худаш дар оби наҳр мешуст. Мешусту ханӯз дуруст хушк нашуда мепӯшид, чунки фақат якта гимнастёрка дошт.

Аммо аҷиб, ки Дониёр ҳамин қадар одами ором ва беозор бошад ҳам, мо ба муомилаи бетакаллуфона бо ӯ ҷуръат намекардем. Сабаби ин на дар он буд, ки ӯ аз мо калонсолтар буд,— се-чор сол хурду калон буданро мо ба инобат намегирифтем ва бо ҷавонони аз худамон калон бетакаллуф муносибат карда, ба онҳо «ту» гӯён муроҷиат мекардем. Сабаби ин на дар он ҳам буд, ки Дониёр одами ҷиддӣ менамуд, худро калон мегирифт ва ин моро ба ҳурмат кардани ӯ водор менамуд, не, балки аз он сабаб, ки дар хомӯшии доимии андешамандонаи ӯ як чизи ба мо номафҳуме ниҳон буд ва мо ки омода будем, ҳар касро масхараю истехзо кунем, аз Дониёр ибто мекардем.

Шояд ба мулоҳизакорӣ мо як воқеа сабаб шуда бошад, ки онро дар ин ҷо нақл мекунам. Ман бачаи кунҷков будам ва аксар вақт одамонро бо пурсукови худ безор мекардам, лекин аз ҳама бештар ба саволборон кардани фронтчиён шавқ доштам. Баъди он ки Дониёр ба алафдаравӣ таъин шуд, ман пайваста мавриди муносиб мечустам, ки аз ин фронтчиӣ нав ҳам ягон чизи тоза фаҳмида гирам.

Боре мо бегоҳӣ баъди кор дар гирди гулхан менишастем. Хӯрокамонро хӯрда шуда, акнун баҳузур истироҳат мекардем.

— Дони ака, то вақти хоб аз ҷанг ҷорта ҳикоят кун,— хоҳиш кардам ман.

Дониёр аввал чизе нагуфт, ҳатто гӯё ранҷид. Мудате ба гулхан ҷашм дӯхта нишаст, баъд сар бардошта ба мо нигоҳ кард.

— Аз ҷанг гуфти-мӣ?— пурсид ӯ ва гӯё ба андеша

хон худ чавоб мегуфта бошад, бо овози паст илова намуд: — не, бехтараш шумо қиссаи чангро нашену-наъед!

Сипас ӯ рӯяшро ба дигар тараф гардонид, як даста бургани хушкро гирифта ба гулхан партофт ва ба ҳеч кадоми мо нигоҳ накарда, алавро пуф кардан гирифт.

Дониёр дигар ҳарфе назад. Аммо аз ҳамин иборан мухтасараш ҳам фаҳмида шуд, ки дар бораи чанг бамавриду бемаврид гап задан мумкин нест, қиссаи чангро ҳамчун афсонае ки пеш аз хоб мегӯянд, гуфтани шундан хуб нест. Чанг дилу чигари одамонро хун кардааст ва дар бораи он бедардона ҳикоят кардан осон нест. Ман худ аз худ хиҷолат кашидам. Дигар ҳеч гоҳ аз Дониёр дар бораи чанг ҳарфе напурсидам.

Лекин Дониёр эҳтироми моро на фақат бо ин суханаш соҳиб шуда буд. Мо гуфтугӯи оншабаро зуд фаромӯш кардем, чунон ки дар авул шавқу мароки мардум ба худи Дониёр ҳам ба ҳамин гуна тезӣ фаромӯш шуда буд. Одамгурезӣ ва дамдузди ӯ дар дили одамон фақат муносибати бепарвоёна ё хисси тараҳхум бедор мекарду бас.

— Ҷавони бехонумони шӯрбахте,— мегуфтанд дар хусуси ӯ.— Хайрият, ки колхоз нону ош медиҳад, набошад халтаро бардошта, ба гадоӣ баромаданаш ҳам аз эҳтимол дур набуд...

— Бечора, чунон ҳалим, чунон беозор ки худи гӯсфанд барин.

Мардум ба феълу хӯи аҷоибӣ Дониёр тадричан одат карданд, баъд ба ӯ аҳамият намедодагӣ шуданд. Ростӣ гап, ҳамин хел шуданаш ҳам лозим буд: агар кас коре карда худро нишон надихад, рафта-рафта ӯро фаромӯш мекунанд.

* * *

Рӯзи дигар ману Дониёр аспхоро ба хирманҷой хай карда овардем, то он вақт Ҷамила ҳам расида омад. Вай моро ханӯз аз дур дида, фаръёдкунон гуфт:

— Хой, кичине бала, кани аспҳои маро ин сӯ хай

кун! Хамутҳои ман дар кучо? — Баъд мисли он ки тамоми умр аробакаши карда бошад, бо қиёфаи шахси кордон бричкаро аз назар гузаронид, чарххоро бо пояш чунбонида дид, ки оё онҳо ба тирҳои ароба ба хубӣ гузаронда шудаанд.

Ману Дониёр наздик омада будем, ки афту андоми мо ба ӯ хандаовар намуд. Поҳои дарозу лоғари Дониёр мӯзаҳои соквасеи брезентиро ба зӯр нигоҳ дошта меистоданд. Ман бошам, бикини аспро бо пошнаҳои чарми сиёҳ барин чиркину тираранг шударафтаи худ хила мекардам.

— Шумо дуятон ачаб мос афтодаед-дия! — гуфт Чамила сарашро хушҳолона чунбонида. Пас вақтро нагузаронда ба мо амр додан гирифт: — Ҳа, чакқонтар чунбед, тасфи рӯз набаромада, аз дашт гузарем.

Вай аспхоро аз лаҷомашон дошта, бо часорат ва эътимоди том ба пеши бричка кашола карду дарҳол ба ароба катӣ кардан гирифт. Худаш, бале, як худаш мустақилона катӣ кард, фақат боре аз ман хоҳиш намуд, ки тарзи гузаронидани тасмаи лаҷомро нишон диҳам. Ба Дониёр ҳеҷ аҳамият намедод, гӯе ки вай дар ин ҷо тамоман набошад.

Қатъиян ва худбоварии густохонаи Чамила, зоҳиран, Дониёрро ба тааҷҷуб андохт. Дониёр лабони худро беэътиноена ба ҳам чафс карда, ба ӯ бо назари андаке бадхоҳона, вале бо ҳайрат нигоҳ мекард. Вақте ки ӯ халтаи пур аз ғалларо аз болои тарозу бардошта, ба пеши бричка бурд, Чамила ба ӯ дарафтод:

— Ин чӣ гап, ҳар кас магар ба сари худ зӯр зада мегардад? Не, ошно, ин корат намешавад, кайӣ, биё, дастатро ба ман дех! Ҳой, кичине бала, чӣ даҳонатро кушода истодаӣ, болои бричка баро, халтахоро ҷо ба ҷо кун!

Худи Чамила дасти Дониёрро дошта гирифт ва хангоме ки онҳо дастонашонро ба ҳам пайваста барӯяш халтаро хобонданд, ҷавони бечора аз ҳаё супсурх шуд. Ҳар боре ки дасти ҳамдигарро маҳкам дошта, халтахоро бардошта меомаданд ва сарҳои онон қариб ба якдигар расида меистод, — ман мушоҳида мекардам, ки Дониёр худро басо носоз ҳис мекунад, азоб мекашад, аз шиддати хичолат лабонашро мега-

зад ва мекӯшад, ки ба рӯи Цамила нигоҳ накунад. Аммо Цамила аз чизе парво надошт, вай ҳамроҳи худро гӯе намедида бошад, бо занакӣ тарозубон озодона ҳазлу шӯхӣ мекард. Пас аз он ки бричкаҳо аз ғалла пур шуданд ва мо лаҷомхоро ба даст гирифтём, Цамила муғамбирона чашмак зада, хандаомез гуфт:

— Хой, номат чӣ буд... ҳа, Дониёр! Охир ту ба ҳар ҳол мард ном дорӣ, кани роҳро сар кун!

Дониёр боз ҳам чизе нагуфту бричкаашро якбора тозон ба ҳаракат даровард. «Эҳ, шӯрбахт,— гуфтам ман дар дилам,— бар болои ҳамааш ту шармгин ҳам будай!».

Роҳи мо дур буд: бист километр масофаро аз байни дашт ва дара гузашта, баъд ба станция мерасидем. Фақат ҳаминаш нағз буд, ки аз аввал то охир роҳи нишеб мерафт ва ба аспон вазнинӣ намеафтод.

Авули мо, Қурқирав, дар соҳили наҳр, дар доманайи Кӯҳи Бузург воқеъ гашта, то худи Кӯҳи Сиёҳ тӯл мекашид. То дохил шудан ба дара авуламон бо анбӯҳанбӯҳ дарахтони сабзаш ба назар намуда меистод.

Дар як рӯз фақат як раҳ ғалла кашонида метавонистем. Пагоҳ баромада, баъди пешин ба станция мерасидем.

Офтоб бадани касро бераҳмона месӯзонд. Дар станция ҷои сӯзанзанӣ ёфт намешуд: бричкаю чигинаҳои пурбор, ки аз тамоми водӣ ғун шуда буданд, хару барзаговҳои халта бор кардашуда, аз колхозҳои дурдасти кӯҳсор ҳама ҷоро банд карда буданд. Хару барзаговҳоро ба ин ҷо писарбачаҳо ва занҳои бешавҳармонда ҳай карда меомаданд. Чехраҳои онон офтобзада, либосҳои рангпарида, пошнаҳои пояшон аз пойлӯч гаштан дар санглох хуншоршуда ва лабонашон аз гармою гарду чанг кафида буд.

Дар болои дарвозаи «Заготзерно» ба алвоне «Ҳар як хӯшаро ба фронт медиҳем!» навишта монда буданд. Дар рӯи хавлии «Заготзерно» даву геч, тела-тела ва доду фаръеди аробакашону маркабронон ҳукмрон буд. Каме дуртар аз он ҷо, дар паси девори пасте паровоз ин сӯ-он сӯ давида, аз чаҳор тарафаш фағонаҳои буғи сӯзон мебаровард ва ба атроф хокистари сиёҳ мепошид. Аз паҳлӯи вай бо гулдурроси гӯшкар-

кунанда поездҳо гузашта мерафтанд. Уштуроне ки ба хестан аз чои худ ҳавсала надоштанд, даҳони пуробу кафки худро калон кушода, бо хашм ва ғазаб наъра мекашиданд.

Дар пункти ғаллақабулкунӣ дар зери боми тафсони тунукагин теппаҳои бузурги ғалла меҳобид. Халтаҳоро бардошта аз болои тахтапул қадам монда, ба боло, ба худӣ тақӣ бом бароварда рехтан лозим буд. Ҳавои дими гарм, гарду чанги ғалла нафаси касро мегардонид.

— Ҳой бача, хушъёр бош, маро фиреб дода наме-тавонӣ! — аз поён истода дод мегуфт қабулкунандаи ғалла, ки чашмонаш аз беҳобӣ суп-сурх гашта буд. — Ба боло барор, ба худӣ теппааш барор! — Вай бо муштонаш таҳдид карда, дашномҳои болохонадор ме-дод.

Аҷаб, чаро ӯ дашном медиҳад? Охир ба кучо кашонданамонро худамон медонем ва мекашонем ҳам. Охир мо ин ғалларо аз худӣ саҳро бар дӯшамон бар-дошта овардаем. Ин ғалларо занҳо, пирамардон, ба-чаҳо дона-дона кошта ва ғундошта гирифтаанд; дар саҳро ҳозир ҳам айни долу зарби кор аст, комбайн-чи дар пеши комбайни фарсудаи умраш ба охиррасида чунбучӯл карда, чигар хун мекунад; занҳо аз субҳ то шом бо қомати хамида доси тафсони худро аз даст наместонанд; бачаҳои хурдсол ҳар як хӯшаи ба замин-афтодаро бо ғояти эҳтиёткорӣ ёфта чамъ мекунанд.

Ман ханӯз аниқ дар ёд дорам, ки халтаҳое ки ба китфам гирифта мекашондам, чи гуна вазнин буданд. Ин кор — кори мардҳои бақувват буд. Ман рӯй-рӯи тахтаҳои ғичирросзананда ва қатшаванда ба нигоҳ доштани мувозинат зӯр зада, боло мерафтам, даҳани халтаро бо дандонҳоям саҳт газида, қадам мепартоф-там, ки навъе карда, онро то боло нигоҳ дорам ва сар надихам. Гулӯям аз чанг хориш мекард, бори гарон ба қабурғаҳоям фишор меовард, дар пеши чашмонам дончаҳои оташгун ба рақс медаромаданд. Бисъёр мешуд, ки дар ними роҳ мадорам хушк мегардид, ме-дидам, ки халта аз пуштам торафт поён мефарояд, дар ин гуна лаҳзаҳо меҳостам, ки халтаро сар дода фириستم ва аз паси он худам ҳам лағжида поён фа-

роям. Вале аз дунболам одамон меоманданд. Онҳо низ халта бардоштаанд, онҳо низ мисли ман ҷавонони наврасанд, ё худ занҳои аскаронанд, ки ман барин писарҳо доранд. Агар ҷанг намебуд, оё мемонданд, ки онҳо ин хел борҳои гаранро бикашонанд? Не, дар сурате ки ҳамин гуна кори вазнинро занҳо мекарданд, ман наметавонистам, ҳақ надоштам аз ними роҳ баргардам.

Ана, пешопеши Ҳама Ҷамила равон аст. Домани куртаашро аз зону бар задааст. Ман мебинам, ки мушакҳои бақуввати поҳи зебои гандумгуни ӯ чӣ гуна бо шиддат мечунбанд, мебинам, ки ӯ тани нозуки худро бо чӣ гуна азоб дар мувозанат нигоҳ дошта, дар зерфишори халтаи пурбор мунтазам ҳаму рост мешавад. Ҷамила гоҳо аз роҳаш бозмеистад, гӯё хис мекунад, ки баробари ҳар як қадами нав мадори ман камтар шуда истодааст.

— Зӯр зан, кичине бала, мӯлаш рафту камаш монд!

Лекин овози худаш хаста ва бечаранг мебарояд.

Ҳангоме ки мо халтахоро холи карда, пас мегаштем, аз рӯ ба рӯямон Дониёр мебаромад. Вай монанди ҳамешагӣ танҳову хомӯш буд, дар болои тахтапул андаке лангида, саҳт-саҳт ва бо низом қадам мегузошт. Дониёр бо мо баробар шуда, ба Ҷамила нигоҳи тези маҳзунонае меафканд, Ҷамила бошад, қомати аз тазьқи бор хамхӯрдаашро рост карда, куртаи ғичимшудаи худро тахт мекард. Дониёр ба ӯ ҳар дафъа ҳамин тавр нигоҳ мекард, гӯё ки ӯро бори нахуст мегида бошад, аммо Ҷамила мисли пешина ба ӯ эътибор намедод.

Оре, ин расм шуда монда буд. Ҷамила ӯро ё мазоҳ мекард, ё ҳеч гуна эътибораш намедод. Ин ба рӯхияи ӯ вобаста буд. Масалан, мо дар роҳ равонем, якбора ба сари ӯ ҳаёле меояду ба ман фаръед мекунад: «Канӣ, рафтем!» инро гуфта, ҳаёхуй бардошта ва қамчинро дар болои сараш ҷарх занонда, аспхоро метозонад. Ман — аз паси ӯ. Хулоса, мо Дониёрро дар оғӯши абри ғафси ҷанг гузошта, худамон пеш мегузаштем. Ҷанг дергоҳе пароканда намешуд. Ҳар чанд ки мо ин корро барои шӯҳи мекардем, лекин ба ин на

ҳар кас тоқат меовард. Дониёр, аз афти кор, намеранчид. Мо аз пешаш бо шаст гузашта мерафтему ӯ ба Чамила, ки дар болои бричка рост истода, коҳ-коҳ ме-хандид, бо як шавқи ғамгинонае нигоҳ мекард. Ман ба қафо менигаристам, Дониёр ҳатто аз қабати чанг ҳам ба Чамила назар дӯхта менишаст. Дар ин нигоҳи ӯ як тобиши некдилонаи ҳамаро авфкунанда хонда мешуд, аммо дар ин нигоҳ ман андӯхи ниҳони рафънопазире низ пай мебудам.

Дониёрро чи ҳазлу мазох ва чи безътиноии томи Чамила хашмгин карда наметавонист. Чунин менамуд, ки ӯ савганд ёд кардааст, ки ба ҳамааш тоқат кунад. Дар аввалҳо ба ӯ раҳмам меомад, бинобар ин ду-се бор ба Чамила гуфтам:

— Янга, чаро ту ӯро мазох мекуни, охир вай одами беозор-ку!

— Хайр-дия!— мегуфт Чамила ханда карда ва ба сӯи Дониёр даст афшонда.— Ман, охир, ҳамин тавр ҳазл кардам-дия, ба ин одамгурез ҳеч чиз намешавад!

Баъдтар ман ҳам бо Дониёр ҳазлу мазох кардан гирифтам, қариб буд, ки дар ин бобат аз худ Чамила ҳам гузаронам. Нигоҳҳои аҷоибии доимии ӯ маро ба ташвиш меандохтагӣ шуданд. Вақте ки Чамила халтаро ба китфаш мегирифт, Дониёр ба ӯ ба як тарзи аҷиб нигоҳ мекард. Ростӣ, дар он ҳоюгир, давуғеч ва тела-теलाई рӯи ҳавлии «Заготзерно», ки ба шавқуну сурони бозорҳо шабоҳат дошт, дар байни одамони беором ҳаракаткунандаи овозхошонгирифта Чамила ба назари ҳар кас менамуд, бо ҳаракатҳои моҳирона ва чолокона, бо гашти сабукборонаи худ аз дигарон фарқ карда меистод, гӯё ки дар ҷои васеи кушод худ танҳо бошад.

Чамиларо бо завқ тамошо накардан ҳам мумкин набуд. Вақте ки ӯ аз болои бричка халтаро гирифтани мешуд, аввал қашро ёзонда, баъд ҳам мекарду китфашро ба зери халта мебуд ва сарашро ба тарзе яктарафа мекард, ки гардани ба зебааш бараҳна шуда, нӯки милаҳои дар шуои офтоб зарринчатобгаштааш ба замин мерасид. Дониёр, гӯё аз рӯи зарурат бошад, муддате дар ҷояш истода бо нигоҳаш ӯро то ба худ остонаи анбор мекуселонид. Эҳтимол, ӯ гумон мекард,

ки ин корашро касе пайхас намекунад, лекин ман ҳамашро мушоҳида мекардам ва ин кор ба ман писанд намеафтод, ҳатто ман эҳсосоти худро дар ин лаҳза таҳқиршуда мепиндоштам. Чунки Дониёрро ман ҳаргиз муносиби Цамила намедонистам.

«Ана кор-а, дигарон он сӯ истанд, ҳатто ҳамин Дониёр ҳам ба ӯ чашм ало мекунад!» — мегуфтам худ ба худ дар ҳолате ки тамоми вучудам аз ҳашм месӯхт ва худбинии бачагона, ки аз он ҳанӯз ҳалос нашуда будам, ба рашки пурхурӯше табдил меёфт. Охир бачаҳо одамони наздики худро ба бегонагон ҳамеша рашк мебаранд. Бинобар ин тараҳҳуми ман ба Дониёр аз байн рафта, ба ҷои ин ҳисси душманӣ пайдо мешуд ва акнун агар ӯро мазох кунанд, ман аз шодӣ меболидам.

Лекин рӯзе аз рӯзҳо шӯҳихои ману Цамила бо оқибати ғамангезе анҷом ёфтанд. Дар байни ҳалтаҳое ки ғалла андохта мекашондем, якта калони ҳафтпудиаш буд, ки аз шоли пашмин дӯхта буданд. Одатан мо онро дӯкаса мебардоштем, чунки зӯри як кас намерасид. Боре дар хирманҷой мо қарор додем, ки ба Дониёр як шӯҳӣ кунем. Мо ҳамин ҳалтаи калонро ба бричкаи ӯ бор карда, аз болояш ҳалтаҳои дигарро партофтем. Дар роҳ ману Цамила дар як деҳаи рус ба боғи касе даромада, хеле себ кандем. Баъд тамоми роҳ Цамила Дониёрро бо себ мезаду мо ҳар ду механдидем. Сипас аз рӯи одати худ, аз ӯ пеш гузашта, ӯро дар мобайни гарду чанг монондем. Вай фақат дар он тарафи дара дар назди роҳи оҳан ба мо расид, азбаски роҳ баста буд. Аз ин ҷо то станция ҳамроҳ рафтем, ҷӣ шуд, ки мо ҳалтаи ҳафтпудиро тамом фаромӯш кардем ва танҳо вақте ки ҳалтакашонӣ ба поён мерасид, онро ба ёд овардем. Цамила шӯҳиомез ба пахлуи ман нихта карда, ба сӯи Дониёр ишора намуд. Дониёр дар болои бричка истода, ҳалтаро бо нигоҳи ташвишомезе аз назар мегузаронд, зоҳиран, фикр мекард, ки илочи онро ҷӣ тарз даръёбад. Сонӣ ба атроф нигоҳ кард, чун дид, ки Цамила пикиррос зада хандид, аз хиҷолат дарҳол сурх шуд. Вай тақи гапро фаҳмида буд.

— Эзоратро дурусттар бардор, ки дар нисфи роҳ наафтад! — гуфт бо овози баланд Цамила.

Дониёр ба тарафи мо нигоҳи пурхашме афканд ва мо холо барои мулоҳиза кардани вазъият фурсат наёфта, ӯ халтаро дар рӯи бричка кашолакунон оварда, ба қирраи тахтааш гузошт, бо як даст халтаро нигоҳ дошта, ба поён чаҳида фаромад ва онро ба пушташ бардошта, ба роҳ даромад. Мо аввал худро тавре вонамуд кардем, ки дар ин кор гӯе ҳеч чизи ғайриоддӣ набошад. Дигарон, албатта, тамоман чизеро пай набурданд. Хайр-дия, касе халтаеро бардошта рафта истодааст, чӣ шудааст, охир дар ин чо ҳама халта мебардоранд. Аммо Дониёр ба тахтапул наздик шуда буд, ки Чамила ба ӯ расида гирифт.

— Парто халтаро, ман як ҳазл кардам-дия!

— Дур шав! — саҳт карда гуфт Дониёр ва ба тахтапул кадам ниҳод.

— Нигоҳ кун, бардошта тавонист-а! — гуфт Чамила бо оҳанги шахсе ки гуноҳи худро сафед мекунад.

Чамила ханӯз зери лаб механдид, лекин хандаи ӯ торафт бештар ба ким-чӣ хел хандаи ғайритабӣи мубаддал мешуд, гӯе ӯ худро ба хандидан водор карда истода бошад.

Мо дидем, ки пой маъюби Дониёр саҳттар мелангидагӣ шуд. Чӣ шуд, ки инро пештар фикр накардем? Барои ин ҳазли аҳмақона ман худро то холо дашном медиҳам, зеро охир, онро мани аҳмақ фикр карда бароварда будам!

— Пас гард! — фаръёд кард Чамила ҳамчунон ба як тарзи нохуш хандакунон.

Аммо Дониёр дигар пас гашта наметавонист: аз дунболи ӯ одамон мерафтанд.

Ман саҳеҳ дар ёд надорам, ки баъд чӣ шуд. Медидам, ки қомати Дониёр дар зери халтаи бузурге ҳам шудааст. Вай сарашро поин андохта, лабонашро саҳт газида ва пой ярадори худро бо эҳтиёт давр занонда оварда, ба пеш мегузошт ва оҳиста-оҳиста боло мерафт. Ҳар як қадами нав, аз афти кор, ӯро чунон азият медод, ки сарашро беихтиёр чунбонида, сонияе шах шуда меистод. Ҳар қадар бо тахтапул болотар равад, ба ду тараф ҳамон қадар саҳттар мекалавид. ӯро халтаи вазнин мекалавонид. Ман ба

дараҷае тарсидам ва хичолат кашидам, ки гулӯям хушк шуда монд. Аз даҳшат карахт шуда бошам ҳам, гаронии бори ӯ ва дарди тоқатфарсои пой яра-дори ӯро бо тамоми ҳастнам ҳис мекардам. Ана боз калавид. Боз сарашро афшонид, сонияе шах шуда монд. Дар назари ман дунё ба чунбиш омад, торик шуд, гӯе поям аз замин канда шуда рафт.

Як вақт хушъёр шуда фаҳмидам, ки касе дасти маро сахт мефишорад, чунон сахт мефишорад, ки қариб устухонаш бишканад. Ман Чамиларо ба зӯр шинохтам. Ранги рӯяш сап-сафед, мардумаки чашмони аз косахона баромадаш калон-калон шуда рафтааст, лабонаш аз таъсири хандаи ҳоло ҳозир кардаш ханӯз дар ларзаанд. То ин дам на фақат мо, балки ҳамаи ҳозирон ва қабулқунандан галла низ дар назди пояи тахтапул чамъ шуда буданд. Дониёр боз ду қадам ба пеш гузошта мехост, ки халтаро дар тахтапушташ хубтар чойгир кунонад, аммо оҳиста ба зону ҳам шудан гирифт. Чамила чашмонашро пӯшид.

— Парто! Парто халтаро! — фаръёд кард ӯ.

Лекин Дониёр аз чӣ сабабе бошад, халтаро на-мепартофт ва хол он, ки онро кайҳо аз болон тахтапул ба як сӯ партофтан мумкин буд, то ки ба одамони аз дунболаш оянда нарасад. Вай овози Чамиларо шунида, як зӯр зад, пояшро рост кард, қадаме ба пеш гузошт ва боз калавида рафт.

— Э, парто мегӯям-е, сағбача! — дод гуфта фиристод қабулқунандан галла.

— Парто! Парто! — фаръёд карданд одамон.

Дониёр ин дафъа низ худро дошта гирифт.

— Не, намепартояд! — бо оҳанги пурэътимод пичирросзанон гуфт касе.

Зохиран, ҳамаи ҳозирон — ҳам онҳое ки аз паси Дониёр бо тахтапул мерафтанд, ҳам ононе ки дар поён меистоданд, — фаҳмиданд, ки агар худаш ҳамроҳи халта ба поён сарнагун наравад, онро нахоҳад партофт. Хомӯшии томе ба миён омад. Дар паси девор, дар он тараф паровозе канда-канда гудок дод.

Аммо Дониёр гӯе садое ба гӯшаш намедаромада бошад, тахтаҳои зерин пояшро катқунон, ба сӯи боми

тафсони тунукагӣ боло мерафт. Баъди ҳар ду қадам мувозанатро гум карда, бозмеистод ва боз кувва чамъ карда пеш мерафт. Онҳое ки аз дунболаш мерафтанд, кӯшиш мекарданд, ки қадами худро ба гашти ӯ мувофиқ намоянд ва агар ӯ бозистад, онҳо низ меистоданд. Одамон торафт бемадор мешуданд, қариб аз по меафтоданд, вале бо ин ҳама ӯро касе дашном намедод. Мисли он ки одамон бо як ресмони ноаёне ба якдигар баста шуда бошанд, бори худро бардошта пеш мерафтанд, гӯе бо пайраҳаи танги лағжонак ва пурхатаре мерафтанд, ки он ҷо ҳаёту мамоти ҳар яке ба дигаре сахт вобастааст. Дар ҳо-мӯшини якдилона ва қадаммонӣю калавиши якзайли онон назми ягонаи басо гароне мушоҳида мешуд. Як қадам... Боз як қадам аз паси Дониёр... Боз як қадами дигар. Зани кадом як шахси ба чанграфта аз дунболи Дониёр мерафту дандонҳои худро ба ҳам сахт фишурда, ба ӯ бо як ҳамдардӣ ва илтиҷои тас-вирнопазир нигоҳ мекард. Поҳои худи ӯ ба ҳам ме-печиданд, вале ӯ дар ғами Дониёр буд.

Акнун андаке роҳ монда буд, қисми нишеби тах-тапул ба зудӣ тамом мешуд. Лекин Дониёр боз ка-лавид, пой ярадораш ба вай дигар итоат намекард. Агар ҳалтаро напартояд, сарнагун рафтаниш аз эх-тимол дур набуд.

— Бидав! Рафта кӯмак кун!— хитоб кард ба ман Чамила дар ҳолате ки дастонашро парешонҳолона ёзонда буд ва гӯе мехост бо ин кораш ба Дониёр мадад бирасонад.

Ман худро ба сӯи тахтапул андохта, боло дави-дам. Аз байни одамон ва ҳалтаҳо навъе карда гу-зашта, ба Дониёр расидам. Вай аз зери оринҷаш ба ман нигоҳ кард. Дар сафҳаи пешонии тираранги арақпахшкардаш рағҳои хун барҷаста буданд, чаш-мони аз хун пуршудааш ба ман оташи ғазаб поши-данд. Ман хостам, ки ҳалтаро аз қафо каме бардо-рам.

— Дур шав!— бо овози гирифта ваҳшаткунон гуфт Дониёр ва ба пеш қадам гузошт.

Вақте ки Дониёр сахт-сахт нафас гирифта, ва-лангон-лангон қадам монда поён фаромад, дасто-

наш латта барин овезон буданд. Хама хомӯшона ба ӯ роҳ доданд, лекин қабулқунандан ғалла тоқат карда натавониста дод гуфт:

— Ту, бача, чиннӣ шудӣ магар? Ман одам нестам магар, ман магар иқозат намедодам, ки он халтаро дар поён холи кунӣ! Барои чӣ ту ин хел халта-хоро мебардорӣ?

— Ин кори ман, — оҳиста ҷавоб дод Дониёр.

Вай ба каноре туф карда, ба назди бричкааш рафт. Мо ба нигоҳ кардан ба рӯи ӯ чуръат намекардем. Мо хичолат мекашидем, ба мо алам мекард, ки Дониёр аз ҳазли аҳмақонаи мо ранҷид.

Тамомӣ шаб хомӯшона роҳ мепаймудем. Азбаски Дониёр аслан камгап буд, мо намедонистем, ки ӯ ханӯз аз мо қахрист ё он ҳазли хунукро холо фаромӯш кардааст. Диламон пур аз ғусса буд, вичдон азобамон меод.

Пагоҳӣ, ҳангоме ки дар хирманчо бор мегирифтём, Ҷамила ҳамон халтаи касофатосорро гирифта, як нӯкашро ба зери пояш монда, ҷаррас занонда пора кард.

— Ма, бигир исқотатро! — гуфта халтаи дари-даро ба таки пой занакӣ тарозубони моту махбутшуда ғурронд. — Ба бригадират бигӯ, ки дигарбора ин хел халтаро ба мо надихад!

— Ту чӣ кор кардӣ? Ба ту чӣ шуд?

— Ҳеч чиз!

* * *

Тамомӣ рӯзи дигар Дониёр озурдагии худро ҳеч зоҳир накард, осуда ва хомӯшона кор мекард, фақат дар вақти халтакашонӣ аз пештара дида сахттар мелангид. Аз афташ, дина ярааш аз нав кушода шуда буд. Мо низ ин ҳолро дида, гуноҳи худро дар назди ӯ дақиқае фаромӯш намекардем. Бо вучуди ин, агар ӯ ягон бор механдид ё шӯҳие мекард, кор ранги дигар мегирифт, ва хунукии дар байни мо афтада, фаромӯш шуда мерафт.

Ҷамила низ мекӯшид худро тавре нишон диҳад, ки гӯё ягон воқеаи ҷиддӣ нашудааст. Ин ҷавонзани

боғурур хандаву шӯхӣ кунад ҳам, ман меидам, ки дилаш осуда нест.

Мо аз станция хеле бевакт бармегаштем. Аробан Дониёр дар пеш мерафт. Шаб шаби бисъёр олиҷаноб буд. Охир шабҳои фарахбахши моҳи августро кӣ намедонад! Ситораҳо гоҳ бисъёр наздик менамоянд, гоҳо ниҳоят аз дур чашмак мезананд, ба ҳар ҳол фавқулодда дурахшонанд. Ҳар як ситораҷаро баръало дидан мумкин аст. Ана яке аз онҳо, гӯё атрофаш қирав баста бошад ва шуоъҳояш аз торҳои яхӣ иборат бошанд, аз ҷои худ — аз осмони тирафом ба замин бо як таачҷуби соддалавҳона менигарад. Мо аз байни дара роҳ мепаймудем ва ман ба ин ситораҷа дергоҳе чашм дӯхта мерафтам. Аспҳо холо ба сӯи ҳона бо ҳаваси том лӯкка карда медавиданд, дар зери чархҳо сангреса гичиррос мезад. Шаббод аз тарафи дашт ба димоғ гарди гули явшон, бӯи сусти ғаллаи пухтарасидаро меовард ва ҳамаи ин бо бӯи қатрон ва афзоли аракини аспҳо баромехта, касро андаке махмур мекард.

Аз як тарафи роҳ харсангҳо овезон шуда меистоданд, ки ба рӯяшон буттаҳои насрин буданд, аз тарафи дигар, дар қаъри ҷарӣ дар пасти буттаҳои беду сафедорҳои худрӯиди ёбӣ наҳри ноороми Қурқирав бо ғалоғула ҷарӣ буд. Гоҳ-гоҳе аз қафо, аз тарафи кӯпрук гумбуррос зада гузашта рафтани поездҳо шунида мешуд, ва чунин ба назар мерасид, ки поездҳо гузашта мерафтанду садои чархҳои худро низ аз пасашон гирифта мебуданд.

Дар ҳавои серун савори ароба роҳ паймудан, ба як маром чунбидани сағрии аспонро тамошо кардан, ба садоҳои шаби моҳи август бо фароғат гӯш додан, бӯйҳои муаттари онро ба димоғ кашидан басо гуворо буд. Ҷамила аз ман пештар мерафт. Ӯ лаҷомро ба чизе андармон карда, ба атроф менигарист ва сурудеро зери лаб замзама мекард. Ман мефаҳмидам, ки ӯ аз хомӯшии мо дилгир шудааст. Дар ин гуна шаб хомӯш гаштан душвор аст. Дар чунин шаб кас мехоҳад сарояд.

Ҷамила, ниҳоят, бо овози баланд ба сароидан шуруъ кард. Шояд боз аз он сабаб ҳам сароида бо-

шад, ки самимияти пешинаи муносибатҳои мову Дониёрро баргардонидан ва хисси гунаҳгорию дар назди ин одам бартараф кардан мехост. Овози ӯ шӯхи чарангосӣ буд, сурудҳояш сурудҳои оддӣ зано-ни авуламон буданд, аз қабилӣ: «Қарси абрешими худро бар ту пояндоз кунам» ё худ: «Дилбари ман дар сафар...». Вай ин гуна сурудҳоро бисъёр медонист, аз сидқи дил ва самимона мехонд, кас ашӯлаҳои ӯро бо шавқ гӯш мекард. Банохост Чамила суруди худро катъ карда, ба Дониёр хитоб намуд:

— Хой, ошно, хой Дониёр, ягон чиз хонӣ-чӣ! Охир ту йигит ҳастӣ ё чизи дигар?

— Худат хон, Чамила, хондан гир!— шармгинона ҷавоб дод Дониёр, гашти аспонашро қадаре суст карда.— Ман гӯш мекунам, ҳар ду гӯшам ба овози ту!

— Ту гумон мекунӣ, ки мо гӯш надорем? Оббо, нахоҳӣ, лозим нест!— гуфт Чамила ва боз худаш сурудан гирифт.

Кӣ медонад, чаро вай аз Дониёр хоҳиши сурудҳои кард? Шояд инро бе ҳеч мақсад карда бошад, ё шояд бо ҳамин баҳона ӯро ба гап дароварданӣ бошад? Яқин, Чамила мехост, ки бо ӯ гуфтугӯ кунад, чунки баъди муддате боз хитоб намуд.

— Хой, Дониёр, хайр, бигӯ, ки ту ягон вақт ба касе дил бастай?— инро гуфту хандид.

Дониёр ҷавоб надод. Чамила ҳам дигар хомӯш монд.

— «Аз як кас сурудхониро хоҳиш мекунад, ки!...» — гуфта худ ба худ захрханда кардам ман.

Дар назди чӯе ки роҳи моро бурида мегузашт, аспҳо гашти худро суст карданд. Дар ин ҷо онҳо ба рӯи сангҳои нукратоб якта-якта қадам монда, бо наълҳои худ чакар-чукурқунон садо мебароварданд. Мо аз чӯй гузашта будем, ки Дониёр ногоҳ аспҳоро камчин зада, тозонид ва худ ба сарондан сар кард. Овозаш ҳаста буд ва дар ҷойҳое ки ароба лат ме-хӯрд, сахт пасту баланд мешуд.

Хой кабӯд кӯхҳо, сарсафед кӯхҳо,
Кишвари авлоди ман, ҳоки ман, ҷони ман.

Ў якбора дакка хӯрда хомӯш шуд, сулфа кард, лекин байти навро бо овози хушоҳанги зӯртар хонд, ки фақат сахле хастанамо буд:

Ҳой кабӯд кӯхҳо, сарсафед кӯхҳо,
Гахвораи гарми ман...

Дар ин чо гӯе аз чизе тарсида бошад, боз дармонд ва лаб фуру бааст.

Чӣ гуна изо кашидани ўро ман дархол ба худ тасаввур кардам. Вале ҳатто дар ҳамин сурудхонии бечуръатона ва фосиладори ў низ як чизи ниҳоят ҳаяҷонангезе буд. Овози ў эҳтимол овози хуше буд, боварии кас намеомад, ки ин овози Дониёр бошад.

— Уҳ балочае!—гуфтам ман тоқат карда натавониста.

Чамила ҳатто хитоб кард:

— Ту пештар дар кучо будӣ? Қанӣ бихон, дурусттар бихон!

Дар пеш равшанӣ намудор шуд, мо аз дара ба водӣ мебаромадем. Аз он сӯ насими фораме вазид. Дониёр боз сароид. Ин дафъа ҳам ашӯларо бечуръатона, безътимодона сар карду баъд овозаш оҳиста-оҳиста қувват гирифт, сар то сари дараро пур кард, дар байни харсангҳои дур ғулғула андохт.

Аз ҳама бештар маро ҳамин чиз дар шигифт монда буд, ки худи оҳанг аз як навъ шавқи беинтихо, аз як навъ ҳарорату бузурге саршор буд. Ман он вақт намедонистам, ҳатто ҳанӯз намедонам, ё дурусттараш муайян карда наметавонам, ки оё ин танҳо аз хушии овоз бошад ё дар ин суруд боз ягон чизи дигари муҳимтар ҳам бошад, чизе ки аз қабри дили кас берун меояд, чизе ки қобил аст, қалби шахси дигарро низ ба ҳамин гуна изтироб андозад ва фикру хаёлҳои ниҳонитарини ўро зинда ва бедор кунад.

Оҳ, кошкӣ ман суруди Дониёрро ақаллан ба андозае равшан тасвир карда метавонистам! Он суруд сухан надошт, аз қалби бузурги инсон бе сухан нақл мекард. Ҳеч гоҳ — на пеш аз он шаб ва на баъди он — ман чунин сурудеро нашунидаам. Вай на ба сурудҳои кирғизӣ монандӣ дошт, на ба оҳангҳои казокӣ, вале дар вай аз ҳар дуи онҳо низ чизе буд.

Оҳанги Дониёр бехтарин савтҳои ду халки бародарро дар худ чамъ оварда, онҳоро ба таври худ ба як суруди ягонаи беназире мучассам кунонида буд. Ин суруди кӯҳсор, суруди даштҳо буд, ки гоҳ чун кӯҳҳои қирғиз қарангосзанон сар ба фалак мекашид ва гоҳ чун даштҳои фарохи қазок ба масофаҳои бекаҷор озодона паҳн шуда мерафт.

Ман гӯш меандохтаму худ ба худ хайрон мешудам: «Ана чӣ хел одам будааст Дониёр! Кӣ гумон дошт, ки ӯ ин хел аст?»

Мо акнун аз байни дашт, бо роҳи нарми кӯҳна мерафтем. Овози Дониёр акнун вусъате пайдо карда буд, оҳангҳои тоза ба тоза ҳамдигарро ба як тарзи хайратафзо иваз мекарданд. Наход ӯ ҳамин қадар суруд донад? Ба ӯ чӣ ҳодиса рӯй дод? Гӯе ӯ кайхо боз ба ҳамин рӯзу ҳамин соат интизор буд!

Ногоҳ ман сабаби феълӣ атвори ғайриоддӣ ӯро, ки боиси таачҷуб ва ҳазлу мазоҳи мардум шуда буд, сабаби хаёлпарастӣ ӯ, одамгурезӣ ва камгапӣ ӯро дарк кардам. Ман акнун фаҳмидам, ки чаро ӯ бегоҳҳо соатҳои зиёдеро дар теппаи дидбонӣ мегузаронид, шабҳо дар лаби даръе танҳо меҳобид, ба садоҳои барои дигарон номаълум пайваста гӯш медод ва гоҳо чашмонаш нохост аз шавқ шарора мепошиданду абрӯвони ҳамеша чин-чинаш боло кашида мешуданд. Ин одам ошиқ буд, ошиқи зор; ва ишқи ӯ ишқи оддӣ набуд, ишқи яке бар дигаре набуд; ин кимчӣ хел ишқи дигар, ишқи беинтихое буд ба ҳаёт, ба олам. Оре, вай ишқи худро дар замири дилаш, дар оҳангҳои сурудаш ниҳон медошт, вай бо қуввати ҳамин ишқ мезист. Шахси бепарвои сарддил ҳар қадар овози хуш дошта бошад ҳам, ин тарика суруд хонда наметавонист.

Чун садои охирини як суруд хомӯш мегардид, авҷи изтиробангези суруди тозае дашти пинакрафтаре бедор месохт. Дашт ҳам гӯе аз ин оҳангҳои фораму дилнишин ба худ меболид ва ба овози хофиз миннатпазирона гӯш медод. Ғаллазор ки интизори даравгаронаш буд, мисли баҳри васеъ мавҷ мезад, дар ин соати пеш аз субҳ ҳар ҷо-ҳар ҷои саҳро дам ба дам лаҳзае равшан мешуду боз бар оғӯши торикӣ

мерафт. Анбӯхи бузурги мачнунбедхо дар сари осиеб истода, баргҳои худро хиширрос мезанонданд, дар он сӯи даръе гулханҳои бошишгоҳҳои сахрой сӯхта хомӯш мешуданд, касе лаб-лаби даръе ба тарафи авул бесадо асп медавонд ва гоҳ дар байни дарахтони боғот нопадид шуда мерафту гоҳ аз нав намудор мегардид. Насим аз он сӯ ба димоғ бӯи себ, накхати чуворимаккаи гулкарда, бӯи гарми таппакҳои хушкшавандаро мерасонид.

Дониёр мисли он ки хамаро фаромӯш карда бошад, хело вақт суруд хонд. Шаби моҳи август овози ўро гӯш дода, осуда ва мафтун гашта буд. Ҳатто аспҳо кайҳо боз якта-якта қадам монда роҳ мепаймуданд, гӯе намехостанд, ки ин садои мӯъчизаосоро халалдор намоянд.

Ногоҳ Дониёр суруди худро дар айни авҷаш буриду ҳой-ҳойкунон аспҳоро чорхез гиронид. Ман гумон кардам, ки Чамила ҳам аз паси ў асп хоҳад давонид ва худам низ омода ба ин кор шудам, вале Чамила аз чояш начунбид. Чи тавре сари худро якта-рафа дошта менишаст, ҳамон тавр нишастан гирифт, гӯе ба садоҳои ҳанӯз хомӯшнашудае ки дар ким-кучоҳои осмон сайр карда мегаштанд, гӯш медод. Дониёр монда рафт, мо то худи авул ҳарфе нагуфтем. Ба ҳарф задан ҳоҷат ҳам набуд, кас на ҳамеша метавонад бо сухан рози дили худ изҳор намояд...

Аз ҳамон рӯз дар ҳаёти мо гӯе дигаргуние пайдо шуд. Ман акнун ҳар дақиқа нигарони як чизи хуб, як ҳодисаи матлуб будам. Пагоҳӣ мо аз хирманҷой аробаҳоро пур карда, ба станция мерафтем ва шитоб мекардем, ки зудтар аз он ҷо бароем, то ки дар бозгашт суруди Дониёрро бишназем. Овози ў гӯе вучуди маро макон карда буд, маро дар ҳар қадам таъқиб менамуд; ҳар пагоҳӣ ҳамроҳи ҳамин овоз рӯй-рӯи юнучқазори шабнам пахшкарда ба сӯи аспҳои кишанг кардашудаи худ медавидам, офтоб ҳам аз паси кӯҳҳо ба истикболи ман баромада, ба рӯям нигоҳ карда механдид. Вақте ки мӯйсафедони ғаллакӯб гандумро бо бел бардошта бод медоданду донҳои он нарм-нарм хиширрос зада пас меафтанд, ба самъи ман суруди Дониёр мерасид, ҳангоме ки

дар фазои дашт уқоби танҳое бол зада парвоз мекард, дар гӯши ман ҳамон оҳангҳо садо медоданд. Дар ҳар чизе ки ман меидам ва мешунидам, ба хаёлам, савтҳои Дониёр аксандоз буданд.

Шабҳо мо аз байни дара роҳ мепаймудему ба назарам чунон менамуд, ки ба олами дигаре афтодам. Ман чашмонамро пӯшида, ба суруди Дониёр гӯш медодам ва дар пеши назарам манзараҳои ҳайратангезе ки аз айёми кӯдакиам ба ман шинос ва наздик буданд, чилвагар мешуданд: гоҳ дар он ҷои осмон, ки одатан турнаҳо парвоз мекунанд, абрҳои зебои кабӯдчатоби мавсими баҳорон тӯда шуда, аз болон хонаҳои намадини мо бо тамкин шино карда мегузаранд; гоҳ галаҳои аспон бо гумбурроҳи сумҳои худ заминро ба ларза андохта, ба чарогоҳи тобиستона гузашта мераванд ва тоӣҳои шӯхи ёлҳошон нобурида, ки дар чашмонашон ким-чӣ гуна як оташи зӯри ромношудани медурахшад, аз пеши очаҳои худ бо ғурур ва девонавор давида мегузаранд; гоҳ рамаҳои гӯсфандон домани теппахоро селосо пахш карда мегоянд; гоҳ шаршарае аз байни харсангҳо сарозер рафта, бо сафедии барқосои кафки худ чашми касро мегарад; гоҳ дар он тарафи наҳр, дар он канори дашт офтоб ба сари буттазори чӣ ҳам мешаваду савораи танҳое низ дар он ҷо, дар рӯи тасмаи оташгуни уфук гӯе аз паси офтоб асп медавонад ва қариб ба он расида мегирад, вале лаҳзае пас ҳудаш ҳам дар оғӯши буттазор, дар ҳавои нимторик нопадид шуда меравад.

* * *

Дар он сӯи наҳр дашти васеи қазок хобидааст. Кӯҳҳои моро ба ду тараф тела дода бароварда, худ бе одаму ободӣ, бо намуди сарду нохушонае хобидааст...

Дар он тобистони фаромӯшнашаванда, ки ҷанг сар шуда буд, дар ин дашт машъалҳо фурузон шуданд, галаҳои аспони саворӣ ҷанги даштро ба осмон бардошта, фазои онро тирагун карданд, косидон ба ҷаҳор тараф асп монданд. Ёд дорам, ки як қазок дар он соҳили наҳр асп давонида истода, бо талаффузи халқумии худ, ки махсуси ҷӯпонхост, фаръед карда буд:

— Хой кирғизхо, аспҳоро зин кунед, душман омадааст!— инро гуфта дар ихотай абри чанг ва мавҷҳои ларзони ҳавои тафсон асп давонида рафт.

Дашт ҳамаро ба по бархезонд ва аввалин полкҳои савораи мо аз кӯҳу водихо бо як ғурриши босалобат ва пуртантана ба роҳ даромаданд. Қарангоси ҳазорон рикобҳо баланд буд, чашмони ҳазорон ғиғитҳо ба пеш, ба дашти фарох дӯхта шуда буд, пешопеши сафҳо байрақҳои сурх алвонҷ меҳӯрданд, дар қафо, дар паси чанге ки аз зери суми аспон бархоста буд, гирьяву нолаи ғамгин ва муассири занон ва модарон баланд буд: «Илоҳӣ бузургони дашт мададгоратон шаванд, арвоҳи Манас-пахлавон ёратон шавад!».

Ғиғитҳо ба чанг мерафтанд, ғаму андӯхро ба дӯши мо гузошта мерафтанд...

Чашми маро ба ин олами зебӣ, олами ғаму ташвишҳо Дониёр бо сурудҳои худ кушод. Вай ин ҳунаро аз кучо ва аз кӣ омӯхта бошад? Ман мефаҳмидам, ки сарзамини худро фақат касе метавонад ин қадар дӯст дорад, ки солҳои дароз бо тамоми дилу қон онро пазмон шудааст ва азоби ҳичронро басо фаровон кашадааст. Вақте ки ӯ месаронид, дар пеши назари ман худи ӯ низ чилвагар мешуд,— худи ҳамон писарбачае ки дар роҳҳои беохирӣ дашт сарсонӣ саргардон мегашт. Ин сурудҳо дар бораи ватан шояд ҳамон вақтҳо дар дилаш тавлид ёфта бошанд? Шояд он рӯзҳое ба вучуд омада бошанд, ки ӯ дар кӯраи муҳорибаҳои хунин обутоб меёфт?

Ба сурудҳои Дониёр гӯш дода, мехостам, ки худро ба замин партояму онро фарзандвор ба оғӯш гирам, фақат барои он ба оғӯш гирам, ки вай қобил аст ба қалби инсон чунин эҳсосотеро илқо намояд. Он вақт ман нахустин бор ҳис кардам, ки дар вучуди ман як чизи наве бедор шуд, чизе ки ман ҳанӯз номашро намедонистам, лекин он чиз як майли пурзӯре буд, тақозои ифода кардани дили худ буд, бале, маҳз ифода кардан! Ман фаҳмидам, ки дар дилам майле пайдо шудааст, ки оламо на фақат худам бинам ва эҳсос кунам, балки биниши худро, афкор ва эҳсосоти худро ба одамони дигар ҳам фаҳмонам, ба онҳо қусни диёрамонро бо шавқу завқи бузурге ҳикоят кунам,

чунон ки Дониёр ҳамин тавр карда метавонист. Дилам дар истикболи ким-чӣ гуна як ҳисси норавшан аз ҳарос ва шодмонии бесабабе лабрез шуда, қариб, ки аз тапиш мемонд. Лекин он вақтҳо ман намефаҳмидам, ки бояд килки рассомиро ба даст бигирам.

Расмкаширо ман аз бачагиам дӯст медоштам. Аксаран аз сурати китобҳои дарсӣ нусха мебардоштам, бачаҳо мегуфтанд, ки нусхаҳои ман «айнан худаш барин» мебароянд. Гоҳо барои газетани девории мактаб расм мекашидам, муаллимон ҳам таърифам мекарданд. Лекин баъд ҷанг сар шуду акаҳоям ба ҷанг рафтанд, ва ман, монанди дигар ҳамсолонам, мактабро монда ба кори колхоз даромадам. Рангу мӯқалам аз ёдам баромада рафтанд ва ҳеҷ гумон надоштам, ки ягон вақт онҳоро боз ба даст мегирам. Сурудҳои Дониёр ба дилам шӯр андохтанд. Ман акнун чунон мегаштам, ки гӯё дар хоб бошам, ба дунёи равшан бо назари ҳайрат менигаристам, мисли он ки ҳама чизро нахустин бор меидам.

Ҷамила ҳам ногоҳ тамои дигар шуда монд. Гӯё он ҷавонзани ҷусту ҷолоки хандон ва ҳазлқаш дигар набуд. Аз ҷашмони аксаран поинафкандааш андаке хузи, хузи хоси айёми баҳорон хувайдо буд. Дар роҳ фикраш бо кадом як чизе пайваста ва саҳт машғул буд. Табассуми сабуки хаёломезе дар лабонаш сайр мекард, вай аз як ҳисси хуш ва гуворое ки танҳо ба худаш маълум буд, ба худ шодӣ мекард. Гоҳо мешуд, ки халтаеро ба китф гирифта, гӯё ким-чӣ гуна ҳаросе дилашро фаро гирифта бошад, муддате дар ҷояш истода мемонд, гӯё дар пешаш наҳри пуртӯғъёне ҷорӣ бошад ва ӯ надонад, ки аз он гузарад ё на. Ҷамила худро аз Дониёр дур мегирифт, рост ба рӯи ӯ нигоҳ намекард.

Рӯзе Ҷамила ба ӯ гуфт:

— Охир гимнастёркаатро кашӣ намешуд? Ба ман деҳ, шуста медиҳам!— Ӯ ин суханро бо оҳанге гуфт, ки аз дидани либоси чиркини Дониёр кайҳо боз таассуф мехӯрд, лекин ба илоче кардан очиз буд.

Баъд гимнастёркаро шуста паҳи намуд ва худаш дар наздикии он нишаста, чинҳои онро дергоҳе бо кафи дастонаш таҳт мекард, китфҳои афсурдаи он-

ро ба офтоб дошта нигоҳ мекард, худ ба худ сарашро чунбонида мемонд ва боз хомӯшона ва бо киёфаи маҳзунона гимнастёркаро даст мезад.

Дар ин муддат Чамила фақат як бор баланд ва аз тахти дил ханда кард ва чашмонаш монанди пештара дурахшон гаштанд. Як гурӯҳ ҷавонзон, духтарон ва йигитҳои аз фронтбаргашта, ки юнучкаро даравида ғарам мекарданд, дар сари роҳшон бо шӯхию доду фаръед ба хирманҷой омаданд.

— Хӯ бойҳо, нони гандумро то кай танҳо мехӯред? Ба мо ҳам диҳед, вагарна ба даръё меандозематон! — гуфта йигитҳо панҷшоҳаҳоро ҳазломез пеш гирифта омадан гирифтанд.

— Мо аз панҷшоҳаатон наметарсем! — бо овози ҷарангосиаш ҷавоб дод Чамила. — Ман дугонаҳоямро зиёфат мекунам. Шумо шикаматонро худатон сер кунед!

— Ҳӯ, ин тавр бошад, ҳамаатон еми даръё мешавед!

Инак, ҷавонзон ва духтарон ба ҳам дарафтоданд. Онҳо бо доду фаръеду хандаву чиррос ҳамдигарро ба об тела медоданд.

— Доред онҳоро, кашола кунед! — гуфта Чамила баландтар аз ҳама механдид, аз ҳамлаи ҷавонзон худро бо чолоки ба зудӣ халос мекард.

Лекин аҷиб буд, ки чашми йигитҳо гӯё танҳо Чамиларо медиду бас. Ҳар кадоми онҳо мекӯшид, ки ўро дошта оғӯш кунад. Ниҳоят, якбора се йигит Чамиларо миёнагир карда, ба лаби даръё оварданд.

— Бӯса кун, набошад ба даръё меандозем!

— Кани, аз дасту пояш гиред, бардоред!

Чамила худро халос карданӣ шуда зӯр мезад, сарашро ба қафо партофта, қох-қох механдид, хандаомез аз дугонаҳояш имдод металабид. Лекин дугонаҳо дар ғами худ буданд: лаб-лаби даръё девонавор давида, карсҳои худро аз рӯи об дошта мегирифтанд. Йигитҳо Чамиларо ба даръё партофта, худ аз дилу қон хандиданд. Чамила бо миллаҳои тару парешонгашта аз об баромад, аммо аз пештара дучанд хушрӯйтар шуда буд. Куртаи ҷити шиваршуда ба танаш часпида, тарҳи ронҳои пургӯшти боқувват ва

синая духтаронаашро ба назар намоён мекард, аммо Чамила ба чизе эътибор надода, дастафшону покӯбон механдид, аз рухсори сурхшудааш ҷуйчаҳои об ҷорӣ буд.

— Бӯса кун!— гуфта мечаккиданд йигитҳо.

Чамила онҳоро мебӯсид, вале боз ба даръе меандохтандаш ва ӯ боз аз об баромада, миллаҳои тару вазниншудаи худро бо як ҳаракати сар ба қафо партофта, ҳамчунон механдид.

Аҳли хирманҷой ба ҳазлу бозии ҷавонон механдиданд. Пирамардоне ки ғалла бод медоданд, белҳои худро як сӯ партофта, оби чашмонашонро пок мекаранд, чинҳои рӯи офтобзадаи онҳо аз хушҳолии мепариданд ва гувоҳӣ медоданд, ки барои онон дар ин лаҳза айёми шабобашон баргаштааст. Ман ҳам аз тахти дил механдидам, вазифаи худро ки аз йигитҳо ғайюрони муҳофизат кардани Чамила буд, холо тамом фаромӯш карда будам.

Фақат Дониёр намехандид. Тасодуфан чашмам ба ӯ афтода, хандаро бас кардам. Вай дар як гӯшаи хирман поҳояшро кушод гузошта рост меистод. Ба назарам чунин расид, ки ӯ ҳозир аст, ки якбора давида омада, Чамиларо аз дасти йигитҳо бирабояд. Ӯ ба Чамила чашм нақанда менигарист, нигоҳаш пур аз шавқи маҳзунона буд, аз нигоҳи чашмонаш ҳам шодмонӣ хувайдо буд, ҳам дарду алам. Оре, ӯ аз ҷамоли Чамила ҳам саодатманд буду ҳам бадбахт. Хангоҳе ки йигитҳо ӯро ба канори худ кашида, маҷбур менамуданд, ки ҳар кадомро бӯса кунад. Дониёр сар ба зер меафканд, ҳаракате мекард, ки аз ин ҷо дур шавад, вале дур намешуд.

Баъди муддате назари Чамила ҳам ба ӯ афтод. Ногоҳ хандаш катъ шуду сараш ҳам.

— Шӯхӣ ҳам эбаш-кати!— гуфта баноҳост шастии йигитҳоро гардонид Чамила.

Аммо яке аз онҳо боз ҳам мехост, ки ӯро огуш кунад.

— Нарас! — гуфта Чамила он ҷавонро тела дод. сари худро баланд бардошт ва ба сӯи Дониёр назари гунаҳгоронае афканд, тез-тез кадам монда ба сӯи буттазор рафт, то ки оби куртаашро бифишорад.

Ман муносибати онхоро дуруст намефаҳмидам, рости гап, аз андеша кардан дар ин хусус метарсидам. Чамила худро аз Дониёр дур гирифта, худ ғамгин мегардид ва ман инро мушоҳида карда, худро нороҳат ҳис мекардам. Бехтар мешуд, ки ӯ Дониёрро пештара барин ҳазлу мазох мекард. Лекин шабҳо, вақте ки мо дар роҳи авул ароба ронда, сурудҳои Дониёрро гӯш мекардем, қалби ман дар айни замон аз вучуди онҳо меболид.

Чамила дар байни дара савори бричка мерафту ҳамин ки ба дашт баромадем, пиёда мешуд. Ман ҳам пиёда мешудам, чунки якта-якта қадам партофта ашӯла гӯш кардан хеле гуворост. Аввал ҳар кадоме аз пахлуи бричкаи худ қадам мезадем, аммо рафта-рафта ба Дониёр наздик шудани худро нафаҳмида мемондем. Кадом як қувваи ноаёне моро ба сӯи ӯ мекашид, мо мехостем, ки дар торикӣ ифодаи чехраи ӯ, чашмони ӯро бубинем — навод ҳамин овози хуш аз они Дониёри одамгурез ва камгап бошад!

Ҳар бор ман медидам, ки Чамила саҳт ба изтироб афтада ва ба риккат омада, дасти худро ба сӯи вай меёзонд, лекин Дониёр инро намедид, вай ба ким-кучо, ба боло, ба як нуктаи дур чашм дӯхта буд ва пушти сарашро ба кафи дасти худ такья дода, ба ду тараф алвонҷ мехӯрд, ва дасти Чамила бемадорона ба девораи бричка меафтад. Чамила баногоҳ як қад мепарид ва дасти худро якбора кашида гирифта, аз роҳ рафтан бозмемонд. Бо сари ҳам, бо хотири мушавваш дар мобайни роҳ дергоҳе аз پاسи Дониёр нигоҳ карда меистоду баъд боз ба роҳ медаромад.

Баъзан ба ман чунин менамуд, ки ману Чамиларо кадом як ҳисси номафҳуми умумие ташвиш медиҳад. Шояд ин эҳсосот аслан дар вучуди мо ниҳон буду акнун вақту соати зухуроташ расида буд?

Чамиларо холо ҳам кор саргарм мекард, вале дар он якчанд дақиқае ки мо дар хирманҷой бекор мемондем, ӯ ба худ чое намеёфт. Ӯ дар атрофи ғаллабодкунандагон чарх мезад, ба кори онҳо даст зада, кӯмак мекард, чанд бор белро аз гандум пур карда, саҳт ва баланд бод меод, сонӣ банохост бел-

ро партофта, ба тарафи ғарами коҳ равон мешуд. Дар сояи ғарам менишасту гӯе аз танҳои метарсида бошад, маро чеғ мезад:

— Кичине бала, ин сӯ биё, камтар нишинем!

Ман ҳамеша чашмдори он будам, ки ӯ ба ман ягон чизи муҳим хоҳад гуфт, дарди дилашро изҳор хоҳад кард. Вале ӯ ҳеҷ намегуфт. Ҳарфе нагуфта, сари маро ба рӯи зонуяш мегузошту ба ким-кучоҳои дур назар дӯхта, мӯйсари дурушти маро тит мекард, бо ангуштони тафсон ва ларзонаш рӯи маро навозишкорона сила мекард. Ман аз поён ба боло, ба чеҳраи ӯ нигоҳ мекардам, ки андӯҳ ва изтиробии мубҳаме ба он соя афканда буд. Нигоҳ мекардаму дар чеҳраи ӯ эҳсосоти худро меиддам. Вайро ҳам чизе озор медод, дар дили ӯ низ ҳиссе ғун мешуд, пухта мерасид ва роҳи баён мечуст. Лекин Цамила аз ин ҳол дар бим буд. Вай, яқин, бисъёр мехост ба худ эътироф намояд, ки ба Дониёр дил додааст, дар айни ҳол ҳеҷ намехост, ба ин нукта иқрор кунад. Аз ин сабаб азоб мекашид, басо машаққат мекашид. Инчунин ман — ҳам мехостам, ҳам намехостам, ки ӯ Дониёрро дӯст дорад. Охир ба ҳар ҳол ӯ арӯси хонаводаи мо, зани бародари ман буд.

Лекин ин гуна андешаҳо фақат лаҳзае маро ташвиш медоданд. Онҳоро зуд аз сарам мерондам. Лабҳои нозук ва ҳассоси кӯдаквор нимкушодшудан ӯ, чашмони аз пардаи ашк дурахшандан ӯро дида ҳаловат мебудам: Дар ин дақиқаҳо ӯ басо зебо мешуд, рухсораш аз як нури фараҳангез, аз шавқи наҷибе мунаввар мегардид. Ман ҳамаи инро меиддам вале на ҳамаашро мефаҳмидам. Ҳатто ҳозир ҳам ман аксар вақт худ аз худ мепурсам: муҳаббат шояд ба илҳомии расом ё шоир монанд як ҳиссе бошад? Рӯҳияи Цамиларо дида, мехостам, ки ба дашти фарох давида бароям ва то овоз дорам, фаръедкунон аз замини осмон савол кунам, ки чӣ бояд кунам, ин ҳаяҷони номафҳум ва ин шодии норавшанро дар дилам чӣ гуна хомӯш созам. Рӯзе аз рӯзҳо, ниҳоят, ба ин савол ҷавоб ёфт шуд.

Мо ҳаррӯза барин аз станция меомадем. Шаб фаро мерасид, дар осмон анбӯҳ-анбӯҳ ситорҳои намоён

мешуданд, дашт омодаи хоби бароҳат мешуд, фақат суруди Дониёр хомӯширо халалдор намуда, чарангосзанон то ба чойҳои дур ва торик расида, ба атроф шӯр меангехт ва баъд хомӯш мешуд. Ману Цамила аз паси ӯ мерафтем.

Аммо ин дафъа Дониёр гӯе тамом дигар хел буд. Дар суруди ӯ оҳанги ғаму андӯх ва танҳои ончунон зӯр буд, ки ба вай раҳмам омад, дилам сӯхт ва гирья гулӯгирам кард.

Цамила аз девораи куттии бричка саҳт дошта, бо сари ҳам роҳ мерафт. Чун Дониёр ба авҷи суруд расид, Цамила якбора сари худро афшонда, чаҳида ба бричкаи Дониёр савор шуд ва дар паҳлуи ӯ нишаст. Вай дастонашро ба рӯи синааш гузошта, беҳаракат менишаст. Ман аз паҳлуи онҳо, андаке пештар аз бричка қадам мезадам ва ба онон менигаристам. Дониёр месароид ва Цамиларо дар паҳлуи худ гӯе намедид. Ман дидам, ки дастони Цамила бемадорона ба зонуяш афтоданд ва ӯ ба Дониёр ҷафс шуда, сарашро ба китфи ӯ оҳиста такья дод. Овози Дониёр фақат лаҳзае ларзид, чунон ки аспӣ йӯрғаи ногоҳ қамчинхӯрда ҳамин гуна як такон меҳӯрад,— аммо боз бо қувваи тозае мавҷ зада баланд шуд. Ӯ дар бо-раи ишқ месуруд!

Ман маҳву мот шуда мондам. Гӯе ки дашт гулгул бишукуфт, ба чунбиш омад, пардаи зулматро бидариду дар он дашти нопайдоканор ман баногоҳ ошиқу маъшуқаро дидам. Лекин онҳо маро намедиданд, мисли он ки ман дар ин ҷо набошам. Ман роҳравон медидам, ки онҳо тамоми олабро фаромӯш карда, мувофиқи зарби суруд алвонҷ меҳӯрданд. Ман онҳоро намешинохтам. Ин худи ҳамон Дониёр буд, дар танаш ҳамон гимнастёркаи афсурдаи тугмаҳояш яла; аммо ҷашмонаш дар торикӣ барқ мепошиданд. Ин ҳамон Цамилаи ман буд, ки ҳоло орому шармгинона бо катраҳои дурахшони ашк дар нӯки миҷгонҳояш ба Дониёр такья карда менишаст. Лекин онҳо дигар одамони нав, соҳибони бахти беназире буданд. Магар ин бахт набуд? Охир Дониёр ҳамаи меҳр ва муҳаббати беконори ба кишвари азиз доштаи худро, ки дар дили ӯ ин савтҳои ҳаяҷоноварро бедор карда

буд, ба Цимила мебахшид. У барои Чамила месаронду дар бораи Чамила месаронид.

Ҳастии маро боз ҳамон изтиробии норавшане фаро гирифт, ки ҳамеша дар хангоми сурудхонии Дониёр хис мекардам. Нохост ман хохиши деринаи худро яқин дарк кардам. Ман фахмидам, ки расми онҳоро кашидан мехоҳам.

Ман аз нияти худ тарсидам. Лекин тақозои дил аз тарсу бим қавитар буд. Ман расми онҳоро дар ана ҳамин гуна ҳолати масруриашон мекашам. Оре, бо ана ҳамин гуна киёфани ҳозираашон! Лекин оё аз ӯҳдаи ин кор мебароям? Аз тарс ва шодӣ нафас дар гулӯям мепечид. Ман фарқи як навъ махмурии гуворое будаму беёду беихтиёр роҳ мерафтам. Ман низ хушбахт будам, зеро ҳанӯз намедонистам, ки ин хохиши бебокони ба сарам чӣ машаққатҳое хоҳад овард. Худ ба худ мегуфтам, ки олами атрофро бо чашмони Дониёр бояд дид. Ман суруди Дониёрро ба воситаи рангу тобишҳо нақл карда медихам, дар ҳикояти ман низ кӯх, дашт, инсон, наботот, абр, даръе хоҳад буд. Ман ҳатто аз хаёлам гузарондам, ки «Хӯш, рангро аз кучо пайдо мекунам? Аз мактаб намедиханд — ба худашон лозим мешавад!». Гӯе ки ҳалли мушкилот танҳо ба ҳамин масъала вобаста бошад.

Суруди Дониёр ногоҳ бурида шуд, чунки Чамила ӯро якбора оғӯш карду дарҳол худро канор кашид, лаҳзае беҳаракат монд, баъд ҷафта аз ҷояш бархоста, аз бричка фаромад. Дониёр дудила шуда, лачоми аспонро кашид, бричка истод. Чамила дар сари роҳ ба ӯ пушт гардонда меистод, сонӣ сарашро тез афшонда, якпаҳлу шуда, ба Дониёр нигоҳ кард ва гирьяашро базӯр нигоҳ дошта гуфт:

— Ҳа, чӣ нигоҳ мекуни? — Даккҷае хомӯш истоду саҳт карда илова намуд: — Ба ман нигоҳ накуи, рафтани гири! — Баъд ба сӯи бричкаи худ равон шуд ва: — Ту чаро шах шуда мондӣ? — гуфта ба ман дарафтод. — Савор шав, лачоматро ба даст бигир! Эҳ, худое, инҳо чӣ хел одамон будаанд!

«Ба Чамила якбора чӣ шуд?» — гуфта бо хайрат фикр мекардам. Ман аспҳоро пеш ронда аз ҳол он

ки сабаби ин гуна рафтори ўро фаҳмидан душвор набуд: ба вай осон дониста намешуд, охир ў шавҳари қонунӣ дошт, шавҳари зиндае ки дар ким-кадом госпитали Саратов муолиҷа мекарданд. Лекин ман дар ҳеҷ хусус фикру хаёл кардан намехостам. Ман ҳам аз Цамила, ҳам аз худам хашмгин шуда будам, ва агар медонистам, ки Дониёр дигар суруд нахоҳад хонд, дигар ман овози ўро ҳеҷ гоҳ нахоҳам шунид, он гоҳ эҳтимол, дар дилам нисбат ба Цамила адоват ҳам пайдо мешуд.

Кӯфтагии бағоят зӯре аъзоҳои баданамро азият медод, мехостам зудтар ба манзил бирасаму худро ба рӯи паҳол партоям. Аспҳо лӯккакунон метохтанд, сағриашон якзайл чунбида, дар торикӣ мавҷ мезад, бричка ба таври тоқатфарсо такон мехӯрд, лаҷом аз даст лағжида мегурехт.

Дар хирмангоҳ ҳамутҳоро навъе карда кушодам, ба таки бричка партофтам ва худро бо машаққате ба тӯдаи паҳол расонда, аз по афтодам. Ин дафъа аспҳоро худи Дониёр ба чаро сар дод.

Аммо пагоҳи дигар бо дили шод аз хоб хестам. Ман расми Цамилаю Дониёрро хоҳам кашид. Чашмонамро пӯшида, Дониёр ва Цамиларо ба тарзе ки тасвир кардан мехостам, басо аниқ ба худ тасаввур намудам. Гӯё мӯқаламу рангро ба даст гирифта, ба қор сар кардан монда буду бас.

Ман ба сӯи наҳр давида, дастурӯямро шустам ва баъд ба тарафи аспҳои кишанг кардашуда шитофтам. Пояҳои тару сарди юнучқа ба пойҳоям шартасзанон мерасид, пошнаҳои шахшӯл ва рах-рах кафидаамро хориш мекунонд, вале ман аз ин ларвое надоштам. Медавидаму атрофи худро назора мекардам. Офтоб аз паси кӯҳ сар мебаровард, як бех офтобпараст, ки тасодуфан дар лаби чӯй расида буд, сари худро ба пешвози офтоб мебардошт. Офтобпарастро талхаҳои салласафед печонда гирифта буданд, аммо вай таслим намешуд, бо забончаҳои зардгунаш шуоъҳои сахариро аз болои сари онҳо дошта мегирифту ба сабадҷаи тарангу ғафси донаҳояш медод. Ана гузаргоҳи чӯй, ки дар он изи чархҳои ароба намоён аст ва об аз даруни ин изҳо чорӣ шуда исто-

дааст. Мана пудиназори нофармонранг, ки кадаш ба миёни кас мерасад. Ман дар диёри худ тозон қадам мемонам, дар болои сарам фароштурукҳо бо ҳам баҳскунон парвоз мекунанд. Оҳ, кошкӣ раиғубор мешуду кас ҳам хуршеди сахарӣ, ҳам кӯҳҳои кабудӣ кулласафед, ҳам юнучказори аз шабнам дурахшанда, ҳам ин офтобпарастӣ худрӯндро, ки дар лаби чӯй расидааст, тасвир мекард!

Ба хирмангоҳ баргаштаму кайфам парид. Чамила бо чехраи гирифта ва андоми коҳида он чо менишаст. Аз афташ, имшаб нахобида буд, зери чашмонаш тирагун метофт. Ба ман табассум накард, ҳарфе ҳам нагуфт. Бригадир Урозмат омада буд, ки Чамила ба пеши ӯ рафта, саломуалек накарда, гуфт:

— Бричкаатонро пас гиред! Ҳар кучо хоҳед — фиристед, аммо ба станция дигар намеравам!

— Ҳа, Чамалтай, ба ту чӣ шуд, магар бо дасти чап аз хоб хестӣ? — бо таачҷуб табассумкунон пурсид Урозмат.

— Бо дасти чап аммакалонатон мехезад! Бисъёр шикану мағзаша бин накунед! Не гуфтам — тамом, вассалом.

Табассум аз чехраи Урозмат гурехт.

— Хоҳӣ-нахоҳӣ ғалла мекашонӣ! — Бригадир асобағалашро ба замин зада монд. — Ягон кас ранҷонда бошад, ба ман бигӯ, ана ҳамин асоро ба сараш зада майда-майда мекунам. Набошад, чиннигӣ накун, ғалларо барои аскарҳо мекашонӣ, шӯи худат ҳам дар ҳамон чо-ку! — Ибро гуфта, якбора пас гашта, лангон-лангон дур шуд.

Чамила изо кашид, чехрааш суп-сурх шуд; ба тарафи Дониёр назаре афканда, номаълум оҳ кашид. Дониёр каме онсӯтар ба ӯ пушт гардонда меистод ва ҳамутро такон дода-такон дода, тасмаи оиро тараиғ мекард. Вай гуфтугӯро аз сар то охир шунида буд. Чамила боз муддате камчинро дар дасташ бозӣ доронда истоду баъд бо қаҳр даст афшонда ба сӯи бричкааш равон шуд.

Он рӯз мо аз ҳаррӯза барвакттар баргаштем. Дониёр тамоми роҳ аспҳоро метозонд. Чамила ғамгин ва камгап буд. Ман ҳеч бовар карда наметаво-

нистам, ки дар пеши назарам дашти сӯхта ва тира-
гун паҳн шуда хобидааст. Охир фақат динаяк вай
тамоман дигар хел буд. Гӯё ман дар бораи ин дашт
фақат афсонае шунида будаму бас; манзараи сао-
датбахше ки шуури маро зерузабар карда буд, ҳеҷ
аз пеши назарам дур намешуд. Ба хаёлам, ман аз
ҳаёт як порчаи ниҳоят дурахшонтарини онро рабуда
будам. Ман ин порчаро бо хамаи тафсилоташ пеши
чашмонам меовардам ва ҳушу ёдам танҳо ба он
банд буд. То даме ки аз пеши занакӣ тарозубон як
варақ коғазӣ сафеди ғафсро надузидам, ором на-
гирифтам. Баъд дар ҳолате ки дилам гуп-гуп мезад,
ба қафои ғарамҳо давида рафтаму коғазро ба рӯи
бели чӯбини силик, ки роҳравон аз назди ғаллабод-
кунандагон бардошта будам, паҳн кардам.

— Худовандо, мадад кун! — пичирросзанон ба за-
бон бурдам, он калимаҳоеро ик як вақтҳо падарам
маро нахустин бор ба асп нишонда гуфта буд, ва
калам ба рӯи коғаз рондам. Ин аввалин тархҳои
ноӯҳдабароёнаи ман буд. Баъди он ки дар рӯи ко-
ғаз тарҳи рӯи Дониёр аён шуд, ман олафро фаромӯш
кардам! Чунин ба назарам менамуд, ки манзараи
дашт дар он шаби моҳи август ба коғаз акс ёфт, ба
хаёлам, суруди Дониёр ба гӯшам мерасид, худи ўро
баръало медидам, медидам, ки сари худро ба акиб
дода, сари синаашро яла карда месарояд; Чамиларо
медидам, ки ба китфи ў такъя карда менишинад. Ин
аввалин расми мустақилона кашидаи ман буд: брич-
ка равон асту онҳо, ду кас савори он, нӯки лаҷом
ба девори пеши ароба андармон карда шудааст,
тахтапушти аспҳо дар торикӣ якзайл мечунбад, он
тарафаш — дашти бепоён, ситораҳои дурдаст.

Ман бо чунон як шавку завқ расмкашӣ мекар-
дам, ки аз дунё тамом беҳабар будам ва фақат дар
болои сари худ овози касеро шунида, ҳушёр шудам.

— Кар шудӣ магар?

Дар болои сарам Чамила буд. Ман даступо хӯр-
да, аз шарм сурх шудам ва ба руст кардани расм
фурсат наёфтам.

— Қайҳо буд, ки бричкаҳоро пур кардем. Як
соат боз дод гуфта ҳеҷ мезанем, ҳеҷ не ки овозатро

барорӣ. Чӣ кор карда нишастай дар ин чо?.. Набошад, ин чист? — пурсид ӯ ва расмро ба дасташ гирифт.— Ҳм! — Цамила расмро дуру дароз аз назар гузарониду баъд нигоҳи маҳзунонаи чашмони намгирифташро ба ман дӯхта, бо овози паст гуфт:

— Кичине бала, инро ба ман деҳ... Барои хотира, руст карда мемонам...— Варақаро қат карда, ба бағалаш чой кард...

Мо кайҳо боз дар роҳ будему ман ҳанӯз ба худ омада наметавонистам. Гӯе ҳамаи ин воқеаро дар хоб дида бошам. Бовариам намеомад, ки ман расме монанд ба чизи дидагиам кашидам. Аммо дар замири дилам хурсандии соддалавҳонае, ҳатто ифтихоре пайдо шуда буд ва орзуву хаёлҳои яке аз дигаре бебоктар ва ширинтар маро сармаст мекарданд. Ман акнун мехостам, ки расмҳои гуногуни бисъере бикашам, лекин на бо қалам, балки бо ранг. Ман аз он ки бисъер тез роҳ мепайиждам, дигар парво надоштам. Аспхоро Дониёр ҳамин тавр тез меронд. Цамила ҳам ақиб намеронд. Вай ба атроф нигоҳ мекард, гоҳо ба чизе табассум мекард, ба як тарзи гунаҳгорона ва риккатангез табассум менамуд. Ман ҳам хушҳол будам, чунки Цамила яқин дигар аз ману Дониёр қаҳрӣ нест ва агар хоҳиш кунед, Дониёр имрӯз ҳам месарояд.

Ин дафъа ба станция аз мӯлчари ҳаррӯза барвақтар омадем, лекин аспҳо аракшор шуда буданд. Дониёр дарҳол ба халтакашонӣ даромад. Фаҳмидан душвор буд, ки ба ӯ чӣ шудаасту ӯ ба кучо ин қадар мешитобад. Агар аз пешамон поездҳо гузаранд, ӯ аз кор бозистода, аз паси онҳо дергоҳе бо назари хаёлолуд нигоҳ карда мемонд. Цамила низ ба тарафи чашмдӯхтаи Дониёр менигарист, гӯе мехост, ки фикру андешаҳои ӯро фаҳмида гирад.

— Ин чо биё, наъли асп шалақ шудааст, ёрмандӣ кун канда партоем,— гуфта чеғ зад ӯ Дониёрро.

Дониёр суми аспро ба мобайни ду зонуяш гирифта, наълро канда партофт. Вай коматашро рост карда буд, ки Цамила рост ба чашмони ӯ нигоҳ карда гуфт:

— Ту аҷаб одам будай, ё ин ки ҳеч чизро намефаҳмӣ?.. Ба дунё гайр аз ман зан нест магар?..

Дониёр чизе нагуфта, рӯй тофт.

— Хаёл мекуни ки ба ман осон аст? — оҳ кашида гуфт Цамила.

Абрувони Дониёр баланд шуданд, вай ба Цамила бо меҳр ва ғамгинона нигоҳ карда, чизе гуфт, аммо чунон оҳиста гуфт, ки ман нашунидам, баъд бо қиёфаи мамнунона тез-тез кадам гузошта ба пеши бричкааш равон шуд. Роҳ мерафту наъли аспро сила мекард. Ман ба вай нигоҳ карда, хайрон мешудам: дар суханони Цамила чӣ маъное буд, ки ўро таскин дод? Кас агар: «Хаёл мекуни, ки ба ман осон аст?» гуфта, охи вазнин кашад, дар ин чӣ ҷои таскин будааст?

Мо борамонро фароварда шуда, акнун баргаштани будем, ки ба ҳавлии «Заготзерно» як солдати ярадори лоғар даромад, ки шинели мичикшуда дар тан ва борхалтае дар китф дошт. Чанд дақиқа пеш аз ин дар станция як поезд истода гузашта буд. Солдат атрофро як аз назар гузаронда, хитоб кард:

— Дар ин ҷо аз авули Қуркирав касе ҳаст ё не?

— Ман аз Қуркирав! — ҷавоб додам ман дар холате ки ин одам кӣ бошад гӯён фикр мекардам.

— Ука, ту писари кӣ мешавӣ? — гуфта солдат ба сӯи ман меомад, ки нохост Цамиларо дида монда, бо таачҷуб ва хурсандӣ табассум кард.

— Қарим, ин туй? — хитоб намуд Цамила.

— Оҳ, Цамила, оҳ, хоҳаракам! — гуфта солдат худро ба сӯи вай андохт ва дасти Цамиларо гирифта, бо ҳар ду дасташ фишурд.

Маълум шуд, ки ин одам ҳамдиёри Цамила будааст.

— Омади корро бин-а! Худи медонистагӣ барин ба ин ҷо омадаам! — бо ҳаяҷон мегуфт солдат. — Ман охир рост аз пеши Содик омада истодаам, ҳамроҳ дар як госпиталь меҳобидем, худо хоҳад, вай ҳам баъди ягон моҳ ҷавоб шуда меояд. Вақти хайрухуш гуфтам, ки ба занат хат навис, бурда мерасонам... Ана хат, бигир, амонатро бе хиёнат овардам. — Ин-

ро гуфта Карим ба Чамила мактуби сегӯшаеро дароз кард.

Чамила мактубро зуд гирфта, аз шарм суп-сурх шуд, сонӣ ранги рӯяш канд, баъд оҳиста бо гӯшаи чашм ба Дониёр нигарист. Дониёр, чунон ки дар хирманҷой чанде пеш карда буд, поҳояшро кушод гузошта дар пеши бричка меистод ва ба Чамила маъюсона нигоҳ мекард.

Дар ин асно аз чаҳор тараф одамон давида омаданд, дарҳол шиносон ва хешу таборони солдат ёфт шуданду ўро саволборон карданд. Чамила ҳанӯз ба изхори миннатдорӣ барои мактуб овардани солдат фурсат наёфта, аз пеши ў бричкаи Дониёр гумбур-росзанон гизашту дар як он аз ҳавлӣ баромад ва чаңги роҳи дағар-буғурро ба осмон бардошта дур шудан гирифт.

— Чин зад магар ўро! — гуфта фаръёд карданд аз пасаш одамон.

Солдатро ба ким-кучо кашола карда бурданд, ману Чамила бошем, ҳанӯз дар мобайни ҳавлӣ рост истода, ба абрҳои чаңге ки аз паси бричкаи дуршавандаи Дониёр бармехост, нигоҳ мекардем.

— Рафтем, янга, — гуфтам ман.

— Ту рафтаи гир, маро танҳо мон! — бо алам ҷавоб дод ў.

Ба ҳамин тарик, бори аввал дар тамоми муддати ғаллакашонӣ мо чудо-чудо баргаштем. Ҳавои дим ва тафсон лабҳои хушкамро месӯзонид. Замини сӯхтаи аз беобӣ торс-торс кафида, ки аз офтоби рӯзона сапсафед тафсида буд, холо, зоҳиран, оҳиста-оҳиста хунук мешуд ва рӯи худро бо пардаи сафедчатоби чаңги намаколуд мепӯшид. Дар ҷониби уфук, дар паси ҳамин гуна пардаи ларзандаи намаколуд курси норавшан ва номӯйаяншакли офтоб гуруб мекард. Дар он ҷо, дар болои уфуки хираранг абрпораҳои сурху норанҷии андаке сиёҳтоб гун мешуданд. Дам ба дам боди гармсер шиддат гирифта чаңгу чирки сафедро оварда ба сару рӯи аспон мезад, ёли онҳоро аз як тараф ба тарафи дигар меафканд. Баъд дастачаҳои ҷорубшакли явшонро дар болои телпаҳо гелонда дур мешуд.

«Оё борон меборида бошад?» — аз дил мегузарондам ман.

Ман худро яккаву бепаноҳ ҳис мекардам, изтироби зӯре диламро фаро гирифта буд. Аспҳо ҳаракат мекарданд, ки гашташонро суст кунанд, ман онҳоро шитоб мекунондам. Чанд мурғи даштии подарози лоғар бо хавотир ва ҳаросон давида гузашта, дар кимкуҷои сой ғоиб шуд. Бод баргҳои пажмурдаи мушхори биёбониро ғелонида, ба сари роҳ мебаровард. Дар дашти мо ин хел мушхор намерӯяд, бод онро аз кадом як канори дашти қазоқ оварда буд. Офтоб нишаст. Дар атроф касе наменамуд. Чор тараф дашт, дашти дар муддати ин рӯз беҳолу бедармонгардида.

Вакте ки ман ба хирманҷой омадам, ҳаво торик шуда буд. Хомӯшӣ, шамол ҳам дигар намевазид. Ман номи Дониёрро гирифта фаръед кардам.

— Ба даръё рафт,— ҷавоб дод қаровул.— Ҳаво бин, чӣ хел дам, ҳама хона ба хона рафтанд. Охир шамол набошад, дар хирман чӣ кор ҳаст!

Ман аспҳоро ба чаро сар дода, қарор додам, ки ба лаби наҳр равам. Ҷои дӯстдоштаи Дониёрро дар лаби ҷарӣ медонистам.

Вай пушташро ҳам карда, сар ба зонуҳояш ниҳода, ба ғурриши наҳр гӯш медод. Хостам, ки наздик шуда, оғӯшаш кунам ва ягон сухани хуш бигӯям. Лекин охир чӣ ҳам мегуфтам? Муддате дар як канор истодаму пас гаштам. Баъд хеле вақт дар болои пахол дароз кашида, ба осмоне ки абрҳо рӯяшро торафт зиёдтар пӯшида тиратар мегардониданд, чашм дӯхта фикр мекардам: «Чаро зиндагонӣ ин қадар мураккаб ва номафҳум бошад?».

Ҷамила ҳанӯз наомада буд. Кучо рафта бошад? Ҳарчанд кӯфтагӣ азобам медод, хоб намеомад. Дар болои кӯҳсор, дар қаъри абрҳо барки бераъд медурахшиду худӣ ҳамон замон хомӯш мегардид.

Вакте ки Дониёр омад, ман ҳанӯз бедор будам. Вай дар атрофи хирманҷой гаштугузор карда, дам ба дам ба роҳ нигоҳ мекард. Баъдтар дар пушти ғарам ба пеши ман дар болои хас дароз кашид. Вай акнун албатта ба ягон ҷо баромада хоҳад рафт, дар

авул дигар нахоҳад монд! Лекин ба кучо ҳам меравад? Ин одами яккаю танҳо ва бесарпаноҳ ба ки ҳам лозим?

Чашмамро ганаб бурда буд, ки садои пасти бричкаи наздикоянда ба гӯшам расид. Аз афти кор, Цамила омад...

Намедонам, чӣ қадар хоб карда бошам, як вақт бедор шудам, ки касе дар наздикии гӯшам хошокро хиширрос занонда гузашт, пас чизе ба монанди каноти таре ба китфам расида рафт. Чашмонамро кушодам. Он кас Цамила буд: ӯ аз нахр омада буд, дар танаш куртаи ханӯз тари сард. Цамила истод, ба чор сӯй бо хавотир назар афканд ва аз паҳлуи Дониёр нишаст.

— Дониёр, ман омадам, худам омадам,— бо овози паст гуфт ӯ.

Дар атроф сукунат ҳукмрон буд, барқе бесадо равшан гашта, ба тарафи замин сарнагун рафт.

— Ту ранчидӣ? Сахт ранчидӣ, а?

Порчае аз замини соҳили нахр, ки онро чараён шуста буд, шалаппосзанон ба об афтада, лаҳзае хошӯширо вайрон намуд.

— Хайр, айби ман чист? Ту ҳам гунаҳгор нестӣ...

Дар болои кадом як кӯҳи дур раъд садо дод. Як бари рӯи Цамиларо барқ равшан намуд. Вай ба паси худ нигоҳе афканда, баъд худро ба канори Дониёр андохт. Китфҳои ӯ ки Дониёр онҳоро ба оғӯш гирифта буд, аз ҳаяҷон қад-қад мепариданд. Цамила дар рӯи ҳас дар паҳлуи Дониёр дароз кашид.

Боди гарме аз тарафи дашт омада, ҳасу кохро чарх занонда ба ҳаво бардошт, кулбаи намадини афсурдаеро ки дар як гӯшаи хирман менстод, сахт тақон дод ва ба гарду хошок шакли сутуни бузурги уреберо дода, даврзанон қад-қад роҳ равон шуд. Дар қабати абрҳо боз чароғакҳои қабӯди барқ паси ҳам фурузон гаштанд, дар болои сари мо шакарросзанон раъд садо дод. Дили ман аз як изтиробе ки ҳам тарсу ҳам хурсандиомез буд, лабрез шуд. Ин раъду барқи аҷоибе буд, охири раъду барқи мавсими тобистон.

— Наход ту гумон карда бошӣ, ки ман вайро аз

ту авлотар медонам? — бо ҳарорат пичиррос мезад
Цамила.— Не, ҳаргиз не! Вай маро ҳеч гоҳ дӯст на-
медошт. Ҳатто ҳамон саломи худоиро ҳам ба як кун-
чаки хаташ илова карда мефиристонд. Ишқи бема-
ҳалаш акнун ба ман лозим нест, мардум ҳар чиз
гӯянд — гуфтан гиранд! Азизаки ман, бекасу кӯяки
ман, туро ба ҳеч кас намедиҳам! Ман туро як умр
дӯст медоштам. Худам намедонам, ки меҳри ту кай
дар дилам макон карда бошад, лекин ҳаминро медо-
нам, ки туро дӯст медоштам, интизорат будам, охир
ту ҳам омадӣ, гӯё медонистӣ, ки ман чашмдори ту
ҳастам.

Барқҳои нилгун дар осмон паси ҳам хатҳои качу
килеб кашида, ба рӯи даръё сарозер мерафтанд. Қат-
раҳои сарди борон ба ғарамҳо афтада, ҳасу хошокро
хиширрос мезанонданд.

— Цамилаи ман, маҳбубаи ман, қонаки ман Ча-
малтай! — мегуфт Дониёр дар ҷавоб. Ӯ номҳо ва
калимаҳои навозишро гоҳ ба забони қазоқӣ, гоҳ ба
қирғизӣ бо ҳарорати беназире пичирросзанон ба за-
бон мебуд. — Охир ман ҳам кайҳо боз интизорат
будам, ханӯз дар окопҳо дар дил орзуи туро мепар-
варидам, медонистам, ки ишқи ман, баҳти ман дар
диёрам аст ва ин ишқу ин баҳт туй, Цамилаи ман!

— Сабр кун, рӯятро ин тараф гардон, ман чаш-
монатро бубинам!

Раъд гулдуррас зад.

Намади кулбаи сиёҳ, ки як тарафи онро шамол
аз ҷояш барканда буд, мисли мурғи тирхӯрда қано-
так мезад. Борон дам ба дам шиддат мегирифт, бод
ҳам онро гӯё шитоб мекунонд. Раъд наъра кашида,
сар то сари осмонро бо гумбурроси пурхайбати худ
мегирифт. Дар сари кӯҳсор низ барқ шӯълафишонӣ
карда, лолазори мавсими баҳоронро лаҳзае пеши на-
зари хотир меовард. Бод ба талу сойҳо ҳамла овар-
да меғуррид, хуштак мекашид.

Борони сел меборид, ман ба мағзи коҳ даромада
меҳобидам ва тапиши диламро дар зери дастам баръ-
ало ҳис мекардам. Вучуди маро вачду сурур дар
бар карда буд. Дилам аз чунин як эҳсосоте пур буд,
ки гӯё ҳоло аз раҳти беморӣ бархоста, бори нахуст

барои дидани нури офтоб берун баромада бошад. Дар мағзи хасу коҳ хобида бошам ҳам, ба сару рӯям катраҳои борон мерасид, равшани барқ чашмонамро мебурд, вале ман ҳаловат мебурдам, табассумкунон ба хоб мерафтам ва якин намедонистам, ки ба гӯшам пичирроси Дониёру Чамила медаромад ё хиширроси бороне ки катраҳои охиринашро ба рӯи ғарами коҳ мерехт.

Акнун боронгарӣ сар шуд, тирамоҳ наздик расидааст. Бӯи рутубатомези явшон ва хасу хошоки тар дар ҳаво торафт зиёдтар ҳис карда мешуд.

Ҳамроҳи тирамоҳ ба сари мо чӣ воқеаҳои меомада бошанд? Аз чӣ сабаб бошад, ки дар ин хусус ман фикр намекардам.

* * *

Ҳамон тирамоҳ баъди танаффуси дусола боз ба мактаб рафтам. Баъди дарсҳо зуд-зуд ба соҳили нахр мерафтам дар наздикии хирманҷои пештараамон, ки ҳоло алаф зер карда нообод шуда монда буд, ба лаби ҷарӣ менишастам. Аввалин этюдҳои худро бо рангу мӯқалами мактабӣ дар ҳамин ҷо кашидам. Ҳатто аз рӯи ақлу идроки ҳамонвақтаам ҳам на ҳамаи кӯшишҳои барор мегирифтанд.

«Ранг маза надорад! — мегуфтам ман худ ба худ.— Оҳ, агар ранги ҳақиқӣ мебуд!». Лекин худам намедонистам, ки ранги ҳақиқӣ чӣ хел мешавад.

Фақат баъди чанд сол ба ман дидани рангҳои ҳақиқӣ муяссар шуд, рангҳои ҳақиқии равшани, ки дар ҳалтаҷаҳои кӯрғошимин андохта ва эҳтиёт карда мешаванд.

Сифати ранг, албатта, аҳамият дошт, аммо сухани муаллимон ҳам, ки ҳунари рассомиро махсус омӯختан лозим мегуфтанд, ҳақ буд. Лекин он вақтҳо орзуи ҳунаромӯзӣ бемавқеъ буд. Аз бародаронам ханӯз ягон хату хабар набуд, модарам маро, ки он вақтҳо ягона писар ва йигити ошунонъёбандан ду хонавода шуда монда будам, ба ҳеҷ вазҳ ҷавоб намедод. Бинобар ин худам низ ба даҳон кушодан аз ин хусус ҷуръат намекардам. Бар болон ин, гӯё касдан бошад, тирамоҳ чунон зебо ва хушманзара омад,

ки фақат хунар лозим буд, ки кас нафосати онро мунъакис гардонад.

Цараёни Куркирави сардоб ҳам оромтар шуд. Харсангхое ки дар ҳар чо-ҳар чои мавҷҳо буданд, аз оғӯши мавҷҳо озод шуда, ба худ аз ушнаи пистокӣ ва норанчиранг чомаи нав пӯшиданд. Баъди хунукиҳои аввалин буттаҳои нозуки сафедорҳои ёбӣ барги худро резонда, як тобиши сурхча гирифтанд; аммо ниҳолҳои бед аз баргҳои гафсу шахшӯли зардшудаашон ҳанӯз чудо нашуда буданд.

Дар чарогоҳҳо, дар байни марғзорхое ки алафашон акнун сурхчаранг гардида буд, чо-чо кулбаҳои намадии дуд зеркарда ва бороншустани галабонон ба назар мерасид. Аз дудбарои кулбаҳо дуди кабӯди тунд баромада, дар фазо паҳн мешуд. Чунон ки дар мавсими тирамоҳ ҳамин тавр мешавад, айғирҳои маст бо овози баланд шиҳа мекашиданд, модиёнҳо худро ба чаҳор тараф мезаданд. Акнун онҳоро дар гала нигоҳ дошта, бонӣ кардан то худи баҳор душвор мешавад. Чорвое ки аз кӯҳсор баргашта буд, рама-рама шуда дар гандумпоя мечарид. Сар то сари дашт тирагун гашта буттаву алафаш хушк шуда буд, ба ҳар сӯ пайраҳҳои аз суми ҳайвонот пайдошуда кашола шуда мерафтанд.

Дере нагузашта, боди сахти даштӣ ба вазидан оғоз кард, осмон тира гардид, боронгарии сарди тирамоҳ сар шуд, ки одатан аз барф дарак медиҳад. Рӯзе аз рӯзҳо, ки ҳаво чандон бад набуд, ман ба соҳили наҳр рафтам. Дар ин чо ниҳоли оташгуни рябинаи кӯҳие буд, ки ба ман бисъёр маъкул шуда буд. Дар наздикиҳои гузаргоҳи наҳр, дар як гӯшаи буттазори сафедор нишастам. Оҳиста-оҳиста ҳаво торик мешуд. Ногоҳ чашмаш ба ду кас афтод, ки аз афти кор, ҳамин ҳоло аз наҳр гузашта буданд. Инҳо Дониёр ва Чамила буданд. Ман аз қиёфаи чиддии ташвишомези онон чашм канда наметавонистам. Дониёр борхалтае дар пушт бо шитоб қадам мепартофт, ду бари шинели пешаш ялаи ӯ ба соки брезентии мӯзаи кӯҳнааш мезад. Чамила рӯймоли сафедеро ба сараш баста буд, ки он ҳоло қафо рафта, ба гарданаш чин-чин шуда меистод, дар бараш беҳтарин куртани

гулдораш буд, ки онро одатан дар хангоми бозорравии худ пӯшида, намуди олуфтаёнае мегирифт. Аз болои курта нимкамзӯли пилтамахмали лаганда кардашударо пӯшида буд. Дар як дасти Чамила бӯгчаи хурде буд, бо дасти дигараш тасмаи борхалтаи Дониёрро қапида мерафт. Онҳо байни худ ким-чиҳо гуфта гапзанон мекарданд.

Ана, онҳо аз пайраҳаи байни паттазори чӣ гузашта рафтанд. Ман аз пасашон нигоҳ карда менишастаму чӣ кор карданамро намедонистам. Ё чег занам? Лекин забонам гӯе ба ком часпида буд.

Охирин шуоъҳои оташгуни офтоб ба силсилаи абрпораҳои кабӯдчаранге ки дар сари кӯҳ дар тоз буданд, афтода, онҳоро сонияе равшан сохт ва баъди ин ҳаво якбора торик шудан гирифт. Дониёр ва Чамила бошанд, ба кафояшон нигоҳ накарда, ба рӯи разъезди роҳи оҳан мешитофтанд. Сархошон боз як-ду маротиба аз паси паттазори чӣ намудор шуду баъд онҳо тамои аз назар пинҳон шуданд.

— Чамила-а-а! — аз тамои дилу қон фаръед кардам ман.

«А-а-а-а» — гӯён акси садоам баргашт ва диламро сахт фишор дод.

— Чамила-а-а! — фаръед кашидам ман бори дигар ва беҳушу бе ёд аз паси онҳо давида, худро ба оби наҳр задам.

Қатраҳои мисли ях сарди об ба сару рӯям мезаданд, либосам шип-шита шуд, вале ман роҳи худро дуруст фарқ накарда, ҳамчунон пеш медавидам. Баиҳост поям ба чизе андармон шуда, бо тамои шаст ба замин афтодам. Ман сар набардошта мехобидаму ашқи шашкатор рухсораҳоямро мешуст. Ҳаво акнун тамои торик шуда буд ва гӯе ҳамая бори гарони ни торикӣ ба дӯши ман афтода буд. Пояҳои нозуқи чӣ дар шамол ба як савти борики хузиангез хуштак мекашиданд.

— Чамила! Чамила! — гуфта навҳа мекашидам, дар ҳолате ки гирья дам ба дам гулӯгирам мекард.

Ман аз наздиктарини ва азизтарини одамонам чудо мешудам. Фақат ҳозир, дар ин ҷо, ба рӯи замин хобида, баногоҳ сарфаҳм рафтам, ки ман Чамиларо дӯст

медоштаам. Бале, ин аввалин ишқи ман, ишқи ханӯз кӯдаконаи ман буд.

Ман муддате ба оринчи тарам сар монда хобидам. Дар ин соат на фақат бо Чамила ва Дониёр, балки бо айёми кӯдакиам низ видоъ мекардам.

* * *

Дар торикӣ ба хона баргаштам, ки дар ин чо даву гечу такопӯе бархост, аз як сӯ чарангоси ўзангу шунида мешуду касе асп зин мекард, Усмони маст бошад, дар рӯи хавлӣ намоишкорона асп ронда, гулӯяшро дарронида дод мегуфт:

— Ин саги дайдуи дурагаро кайҳо аз авул пеш кардан даркор буд! Ана расвой, ана шармандагӣ, номуси як авлод барбод рафт! Агар ҳозир ба дастам меафтод, дар ҳамон чо пӯст мекандамаш, бигузур маро суд кардан гиранд,— ман намомонам, ки ҳар кадом оворагард зану духтарҳои моро гирифта рафтан гирад! Кани, йигитҳо, чакконтар чунбед, аспҳоро савор шавед, вай аз дасти мо ба ҳеҷ чой намеравад, дар худи станция дастгираш мекунем!

«Онҳо ба кучо мерафта бошанд?» Ин мулоҳиза бадани маро ба ларза андохт. Чун фаҳмидам, ки таъкибкунандаҳо ба сӯи разъезд не, балки бо роҳи калон ба тарафи станция мераванд, оҳиста ба хона даромада, ба пӯстини падарам тану сари худро печонида хобидам, то ки ашкҳои сӯзони маро касе пай набарад.

Дар бораи ин воқеа дар авул миш-мишу гуфту-гӯҳои зиёде шуда гузашт. Занҳо ба якдигар сухан наодоа, Чамиларо якдилона маломат мекарданд.

— Зани беақл будааст! Аз ҳамин хел оила баромада рафт-а, бахти худро пеши по зад-а!

— Ба кадом як чизи ӯ парид гӯед? Охир Дониёраш ғайр аз як шинели кӯхнаю мӯзаи садьямоқ боз чӣ дошт!

— Як рама гӯсфанд дар хоби шабаш, ҳа-ха-ха! Бечора, як йигитаки оварагарди бехонумон буд, ки дар чиллааш чароғ надидаасту дар суфраи падараш нон. Хайр, ҳеҷ гап не, ақли келини нозанини мо ҳам

даромада мемонад-куя, лекин дигар суд намекунад-
дия.

— Рост мегӯед, дугона! Магар Содик шавҳари но-
лоиқ ӯ рӯзгордони ганда буд? Охир аз вай беҳтар
йигитро дар авул ёфта ҳам бинед!

— Хайр, модаршӯяш чӣ? Ин хел модаршӯйро худо
ба ҳар кас лоиқ намебинад! Қанӣ, ин гуна бойбича
боз дар кучо ҳаст? Э, аҳмак, худаширо худааш нобуд
карду монд!

Эҳтимол, танҳо ман будам, ки Чамиларо, собик
янгаи худро маълумат намекардам. Бугизор Дониёр ба
ҷуз шинели кӯхнаву мӯзаи фасурда чизе надошта бо-
шад, лекин охир аз ҳамаи мо некдилтар будани ӯро
ман медонистам-ку. Не, бовариам намеомад, ки Ча-
мила бо вай бадбахт мешавад. Лекин ба ҳоли мода-
рам дилам месӯхт. Ба назарам, баробари Чамила
қуввату мадори пешинани ӯ рафт. Вай коҳида, мурғи
паррехта барин шуда монд. Чунон ки баъдтар фах-
мидам, модарам ҳеч тан додан намехост, ки ҳаёт
анъанаҳои қадимиро гоҳо ба ин тариқ бераҳмона
шикаст медихад. Агар бӯрон дарахти бузургро ре-
шакан созад, он дарахт дигар қомат афрохта намета-
вонад. Пештар модарам ҳеч гоҳ аз касе илтимос на-
мекард, ки ба сӯзанаш ресмон гузаронда диҳад, гуру-
раш ба ин роҳ намедод. Рӯзе ман аз мактаб баргаш-
та дидам, ки модарам бо дастони ларзон нишастаасту
ба сӯроҳи сӯзан чашмаш намегузарад, аз дидагонаш
сиришк меборад.

— Ма, ресмониро гузарон! — хоҳиш намуд ӯ ва охи
вазине кашид. — Афсӯс, ки Чамила нобуд мешавад...
Ох, чӣ хел соҳиби рӯзгор мешуд-а! Партофта рафт...
Аз баҳри ҳама баромад... О, барои чӣ рафт? Ӯ дар
хонадони мо рӯзаш ганда мегузашт?..

Мехостам, ки модарамро оғӯш карда, тасалли ди-
хам, чӣ гуна одам будани Дониёрро ба ӯ нақл кунам,
лекин чуръат накардам, чунки модарам умрбод ҳафа
мешуд.

Ба ҳар ҳол иштироки ман дар ин қисса то охир
ниҳон намонд, ошкор шуд...

Баъди чанд рӯз Содик аз аскарӣ баргашт. Вай ал-

батта ғам мехӯрд, лекин бо мастомастӣ ба Усмон ме-
гуфт:

— Рафта бошад,— чор тарафаш қибла. Дар ягон
чо ҳаром мурда меравад. Барои мо зан қаҳт нест.
Ба ҳар тори мӯи сари мо як зани соҳибҷамол овезон
аст.

— Дуруст-куя! — мегуфт Усмон дар ҷавоб.— Ле-
кин афсӯс, ки он сағ ба дастам наафтад-дия, чо ба
чо мекуштаму халос. Аммо Ҷамиларо ба думи асп
баста метоҳтам. Аз афташ, ба тарафҳои ҷануб, ба ма-
ҳалҳои пахтакорӣ рафтанд, ё роҳи диёри казокхоро
пеш гирифтанд, оворагардӣ барои Дониёр кори нав
не-ку! Лекин ҳеҷ фаҳмида наметавонам, ки ин воқеа
чӣ хел банохост рӯй дод, охир ҳеҷ кас намедонист,
хатто дар гӯшаи хаёли ҳеҷ кас набуд. Ҷамаи инро
худи ҳамон зани нобакор пешакӣ пазонда тайёр кар-
дааст! Оҳ-х, агар ҳозир ба дастам меафтад!..

Ин гапхоро шунида мехостам, худи ҳамон дам ба
Усмон бигӯям: «Ҷа, дар мавсими алафдаравӣ туро
боб карда танбеҳ доданаш алам карда будааст-дия?
Худат дилсиёҳи нобакор!».

Боре дар хона нишаста, барои газетаи девории
мактаб расм мекашидам. Модарам дар назди печка
чунбучӯл мекард. Нохост ба хона Содик давида да-
ромад. Бо ранги париди ва ҷашмони аз хашм ним-
пӯшкардаш ба сари ман ҳамла карда, як варақ қо-
ғазро ба тағи манаҳам овард.

— Инро ту кашидай?

Ман даступо хӯрда мондам. Он аввалин расми каш-
идаи ман буд. Дониёр ва Ҷамила, гӯё дар пешам
истода бошанд, ба назарам лаҳзае бо тамоми аёни
намудор шуданд.

— Ман.

— Ин кист?— гуфта Содик ангушти худро ба қо-
ғаз халонид.

— Дониёр.

— Хоин! — ба рӯям бонг зад Содик.

Вай расмро дарронида, пора-пора карду дарро та-
қарросзанон пӯшида рафт.

Баъди хомӯшии дуру дарози гароне модарам пур-
сид:

— Ту хабар дошти?

— Хо, хабар доштам.

Модарам ба девораи печка такъя карда, ба ман бо як хайрат ва маломати беинтиҳое чашм дӯхта буд. Вақте ки ман: «Расми онҳоро ман аз нав мекашам!» гуфтам, ӯ фақат сари худро гамгинона ва бемадорона чунбонида монду бас.

Ман бошам, ба қоғазпораҳое, ки дар рӯи хона парешон мехобиданд, нигариста дилам аз оташи хашм ва алам месӯхт. Бигузур ки маро хонин шумораид. Охир ман ба кӣ хиёнат кардам? Ба хонавода? Ба авлоди худ? Ман ба ҳақиқат, ба ҳақиқати зиндагонӣ, ба ҳақиқати ин ду кас хиёнат накардаам-ку?! Охир ман ин воқеаро ба кӣ нақл мекардам? Ба гумон буд, ки ҳатто модарам мақсади маро фаҳмад.

Дар назарам ҳама чиз дарҳам-барҳам шуда рафт, қоғазпораҳо низ гӯё чон пайдо карда бошанд, дар рӯи хона ба рақс даромаданд. Лаҳзае ки Дониёру Чамила аз рӯи қоғаз ба ман ҳамчун одамони зинда нигоҳ карданд, дар хотирам чунон саҳл нақш баста буд, ки ба хаёлам суруди Дониёр дар гӯшам садо дод, ҳамон суруде ки дар он шаби фаромӯшнашавандан моҳи август хонда буд. Ҳамон аснон аз авул баромада рафтани онҳо ба ёдам расид ва дар дилам хоҳиши зӯре пайдо шуд, ки худам низ ҳамин ҳозир мисли онҳо ба роҳ дароям, бо қатъият ва часорати тамоми ба роҳи душвори ҷустуҷӯи бахт бароям.

— Ман ба хондан меравам... Ба падарам бигӯ... Ман мехоҳам рассом шавам! — қатъӣ гуфтам ба модарам.

Эътимоди комил доштам, ки вай дарҳол таънаву маломатро оғоз мекунад, бародарони дар ҷанг ҳалокшудаамро ба ёд оварда, оби дида мерезад. Аммо аҷиб, ки ӯ нагирифт. Фақат гамгинона ва бо овози паст гуфт:

— Бирав... ҳамаатон акиун қанот бароварда паррончак шудаед... Дили модар ба фарзанду дили фарзанд ба фарсанг... Хайр, шояд кори шумо дуруст бошад. Бирав... Эҳтимол, дар мусофират ақлат дарояд. Лекин наққошию қоғазрангкуни хунари нест... Хон.

баъд худат мефаҳмӣ... Лекин хонаводаатро аз ёд на-
барор...

Аз ҳамин рӯз ҳавлии хурд аз мо чудо шуд. Даре
нагузашта ман ба хондан рафтам.

Ана ҳамин аст қиссаи ин мусаввара.

Баъди омӯзишгоҳи рассомӣ маро ба академия фи-
ристонданд. Ба академия ман асари дипломии худро
пешниҳод кардам — ин асар ҳамон фасле буд, ки ман
кайҳо боз орзуяш доштам.

Пай бурдан душвор нест, ки дар ин мусаввара
Дониёр ва Чамила тасвир ёфтаанд. Мавсими тирамоҳ
бо роҳе аз байни дашт ҳар ду паҳлуи ҳам қадам ме-
зананд. Дар пеши назарашон — даштҳои пурнур ва
фароҳи дуродур.

Бигузор тасвири ман номукамал бошад, — кас
охир якбора ҳунарманд намешавад, — лекин он ба
ман ниҳоят азиз аст, дар он нахустин изтиробии қалб
ва илҳомии эҷодии ман мунҷакс гаштааст.

Ҳоло ҳам гоҳо қорам барор намегирад, гоҳо ба
сарам чунон дақиқаҳои вазнин меоянд, ки аз худ ноу-
мед мешавам. Дар чунин лаҳзаҳо дилам меҳаҳад, ки ба
ин мусаввараи азизи худ, ба сурати Дониёру Чамила
нигоҳ кунам. Ҳар дафъа ба симои онон дуру дароз
чашм дӯхта, бо онҳо сӯҳбат мекунам.

«Дар кучоед ҳоло шумо, дар кадомин роҳҳо қадам
мезанед? Акнун дар дашти мо ҳам — аз Қазоқистон
кашида, то Олтою Сибирь роҳҳои нави бисъёре ба ву-
ҷуд омадаанд! Мардуми диловари зиёде дар ин киш-
варҳо машғули меҳнатанд. Шояд шумо ҳам ба он
ҷойҳо рафтаед? Ту, Чамилаи ман, ба қафо назаре на-
афканда, ба оғӯши дашти кушод даромада рафтӣ.
Мабодо монда шуда ё ба қуввати худ эътимодатро
ғум карда бошӣ? Пас ба Дониёр такья намо. Бигузор
ӯ ба ту дар бораи муҳаббат, дар бораи замин ва ҳаёт
суруд хонад! Бигузор дашти нозанин ба ҳазор рангу
тобиш мавҷ занад, ба чилва дарояд! Бигузор ҳамон
шаби моҳи август ба ёдат расад! Қадам зан, Чамила,
ба дилат ҳаргиз пушаймониро роҳ мадеҳ, ту бахти
душвори худро ёфтай!».

Ман ба симои онҳо нигоҳ мекунаму садои Дониёр
ба гӯшам мерасад. Ӯ маро ба роҳи сафед даъват ме-

кунад, пас соати сафар расидааст. Ман даштхоро тай карда, ба авули худ меравам ва дар он чо рангу тобишҳои нав пайдо мекунам.

Бигузор дар ҳар як накши ман савтҳои Дониёр садо диҳанд! Бигузор аз ҳар як ҳаракати халқи ман тапиши қалби Қамила эҳсос шавад!

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ

ДЖАМИЛА

Повесть

(на таджикском языке)

Аз русй тарчимаи Ф. Муҳаммадиев
Муҳаррир Ч. Абдулҳаев
Муҳаррири расмҳо Л. Винников
Муҳаррири техники Р. Анисимова
Мусаххех Л. Пинҳосова

Ба матбаа супорида шуд 1/XII-1960. Ба чопаш имзо
карда шуд 20/I-1961. Коғази $84 \times 108 \frac{1}{32}$. Ҷузъи
чопӣ 2,25. (3,69). Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 3,26.
Адади нашр 5000. Супориши № 1674. А 03508.

Сталинобод, Комбинати полиграфии Вазорати
маданияти РСС Тоҷикистон.

10 коп.

10 ТМН